

І. Вирган

* * *

Перед лихом чи перед щастям
знов ти снишся мені в отім,
у чарівнім строї квітчастім,
в дивовижнім вінку своїм.

А коли, де з весною
почалося літо щораз,
то дбала ти самотою
про гадання нашого час.

Як вишивала на шовки,
як вишивала — не вишивала,
як вишивала квітки.

А коли ти тиха, погожа,
як дала в блакить —
як квітнула рожа
у троянду вміть.

А як никла, мов над сагою,
одинока верба смутна —
буйнувала в подолах тоя,
слалась папороть чарівна.

А коли з кульбаби й ромену
в пелені ти вінок вила,
то в барвінкову пліть зелену
і проміння сонця вплела.

Як приміряла ж на калину
тее вбрання і той вінок,
то скрасила усю долину,
освітила гай і садок.

Кілька раз ти покрасувалась,
як веселка між рік і гір,
в тій обнові, та де й дівалась..
і заріс лопухом твій двір.

Перед лихом чи перед щастям
знов ти снишся мені в отім,
у чарівнім строї квітчастім,
в дивовижнім вінку своїм.

Харків, 1940 р.

Павло Ходченко

ДІВЧАТА

Комедія на три дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Швайченко Гнат Максимович — звичайний колгоспник,
48 років.

Олена Семенівна — його дружина, того ж віку.

Настуся — їхня дочка, молода дівчина.

Тарасик — їхній синок, піонер 12 років.

Бабуся — мати Швайченка, дуже стара жінка.

Христя — подруга Настусина; теж молода дівчина.

Роман — парубок, син сусіди-колгоспника; ковалює в колгоспі.

Микола — червоноармієць, танкіст; з цього ж колгоспу.

Іван Федорович — бригадир, 35 років; вдівець.

Молодь: хлопці, дівчата.

Діється на початку літа в колгоспному селі.

Подвір'я Швайченка. На передньому плані з одного боку — хата, ганок, ганку, кущ бузку. З другого боку комора, відчинені двері; чується Гнат Максимович. На задньому плані — тин, садок; тут же починається місток через річку. Видно село. Далі, за селом — колгосп.

ДІЯ ПЕРША

На ганку — Настуся, вишиває. В садку кудкудахкають сполохані кури, гавкає собака. Потім все стихає.

1

Настуся (якийсь час замислена; далі починає співати):

Ой, не світи, місяченьку,
Не світи нікому,
Тільки світи миленькому,
Як іде додому!..

Та що це я? Ніби справді Микола дома. А він же десь із...

маневри, пише, то хоч на день, а відпрошусь додому». От би, прийав! Так хочеться побачитись з ним...

(Знов співає):

Світи йому ранесенько
Та розганяй хмари,
А як же він іншу має,
То зайди за хмари!..

2

Із саду через тин обережно перелазить Роман. Він у ковальському фартусі; крадеться, щоб не помітила Настуся.

Роман — Добридень!

Настуся (впустивши вишивку) — Ох! Роман... Ну й злякав же як!..

Роман (оглядається, хоче поцілувати) — Сама тут, Настусе?..

Настуся (б'є по руках) — А це вже зась! До Христі горнися. Бач, як він з ним аж умліває, а він... Ех ти — парубок!

Роман (ніби не дочувши) — Та от чую — співаєш. Дай, думаю, піді-
злякаю... (Навмисне голосно) — А де Гнат Максимович? Чи не в ко-
вальні не прямо з кузні: справа є до них... (Сідає поруч на лаві. Тихо-
начить, вишиваємо?.. (Піднімає з долівки вишивку).

Настуся — Як бачиш...

Роман — А що?

Настуся — Сорочку.

Роман — Сорочку?! Гм! Кому ж?

Настуся — Е, цього вже не скажу...

Роман (розглядаючи вишивку) — Гарно вишиваєш... Мережка... А чо-
го не скажеш?

Настуся — Не можна... (Трохи замріяно) — Коли б ти знав, Романе,
як носити!..

Роман (схвильовано) — Настусю!.. Ти... (Схоплюється і знов сідає).
Скажеш? Не скажеш? Ні?!

Настуся — І не скажу... І не допитуйся...

Роман (охолонувши) — Ото! А я думав, мені... скажеш... І чого ти

Настуся (зацікавлено) — Яка?

Роман — А така...

Настуся — Ну, ну... доказуй...

Роман (знов хоче поцілувати. Настуся влучно ухиляється) — От і не

Настуся (заходиться сміхом) — А бодай тебе, Романе! Певно, забув

Роман (теж починає сміятись) — Та тільки як тебе побачу — все на

Настуся (посерйознішала) — Дурниці мелеш... І чого б то? Не хочу
і не приставай... (Відсовується).

Роман (благаючи) — Настусю! Повіриш... Я...

З хати виходить зігнута бабуса. Спирається на костур. Кахикає.

Настуся (голосно) — Батько в коморі ...

Роман (схоплюється) — Я до Гната Максимовича ... (Вклонившись бусі) — Здрастуйте! (Тихше до Настусі) — Увечері молодь збирається містка. Прийду з гармонією ... (Голосно) — Так я йду ...

Настуся — Там батько, в коморі.

Роман — До побачення! (Пішов).

Бабуса підходить до Настусі, наставляє руку козирком.

Бабуса — А чий то лобуряка тут швендяє?..

Настуся — Ой, бабуса ... Хіба ж так годиться казати?! Це — сусіди нашого син ... по діло до батька прийшов.

Бабуса (сідає поруч, ставить костур біля себе, поправляє на хустину, буркотить) — Надворі робоча пора, а він байдикує. Та й ти,

Настуся — Я вишиваю ... А Роман зовсім не байдикує. Це в нього батька справа ...

Бабуса — Ехе-хе, тільки й знаєте: «Справа, справа» ... Навіть цвірінкати. (Занурюється в думки).

Настуся (ніжно пригортається) — Бабусю, рідненька, а хіба ж дівували?..

Бабуса (ніби прокинувшись) — Га? А звісно дівувала. Ще й на долівку падає костур. Настуся кидається підняти). Еге, дівувала ...

Настуся (ставить костур на місце). От бачите ж! Буди й ви, молоді ... Мабуть — ой витівали, що мені й не снитиметься!..

Бабуса (довго відкашлюється, примирливо) — То, кажеш, він до ба...

Настуся — До батька.

Бабуса — А кому ж це ти вишиваєш?

Настуся (в замішанні) — Це ... це ...

Бабуса (похитуючи головою) — О, хитрощі дівочі!.. (Замислює потім стиха) — Було ж і ми з Гаврилом, царство йому небесне, а в домі, — як закортить побачитись, так вже хай там що, а зйдемося ... обоє служили ...

Настуся — І зовсім я не для Романа вишиваю. І ніякого діла не маю. Сусіди ми, то й зустрічаємось. Ще й працюємо в одному в гурті ото ж і гуляємо.

Бабуса (не слухаючи Настусі) — А як вже побралися, то і діти. Аж тринадцятеро! Батько твій, середній був. Тільки один і вижив — всі повмирали ... Як пішла пошесть, як пішла! Недорід що ти! Жили бідно. Все на роботі й на роботі, — доглянути дітей ніколи не мовчала). За цілий вік, бач, тільки й стягнулися на цю хатину ... Бач, батько підріс, — із строків не вилазив, — так спромоглися ... (Бабуса йшла кашлем). Душить мене проклятий ...

Настуся (Якийсь час мовчить, засмучена; далі, стріпнувшись, звеселіло) — А ми, бабусю, не знаємо злигод. Працюємо собі в гурті, таємо в піснях та музиках!..

Бабуса (розчулено) — Ех, ростіть, голуб'ята, ростіть ... Тільки забувайте ...

Настуся (пустуючи) — Бабусю! От сказали! Та навіщо ж нам бог? Ми й не знаємо. І знати не хочемо. І не потрібний він нікому. Людина — собі бог... Ми бога поховали. Хай гние в землі! Від гною — хліб ро-
(Обіймає бабусю, цілує). Хороше, бабусю, жити. Ой, хороше!
Настуся (буркотливо) — З тобою, дівко, не зговориш... Була й я та-
ільки щастя не знала...

4

Настуся на подвір'я вбігає Тарасик; у нього в руках сачок. На ганку ті ж —
Настуся і бабуся.

Настуся — Вже й Тарасик повернувся (дивиться на сонце спід руки).
Йде обідати час. Ще коли б мати прийшла, то можна б і збирати на
(Вириває вишивку). Піду, покищо, приготую... (Іде в хату).

Тарасик (зупиняється біля ганку, ставить сачок під стіною, кидаєть-
ся бабусі) — Ой, яких ми жуків наловили в лісі!.. Гляньте, бабусю, глянь-
(Витягає з кишені коробочку, витягає жуків). Оце зелений, а це — ру-
дий з рогами.

Настуся (докірливо) — Тарасик... Ну, навіщо тобі оці кузявки?.. Тіль-
ки поганиш! Викинь їх! Боже створіння, то хай живуть.

Тарасик (здивовано) — Так це ж тільки жуки... А ми наловили, щоб
Винтель казав: все треба знати, бо наука — зброя в житті...

Настуся — І таке мале, а вже про все знає. А ми от і звікували без
науки...

Тарасик — Хіба не вчилися?

Настуся — Де вже нам! Та й шкіл не було.

Тарасик (вовтузиться з жуками) — Цей рудий — шкодить деревам,
зелений — квітам, бо висмоктує соки та поїдає пелюстки...

Настуся (так само докірливо) — Гай-гай, розумович! А чи молитви
знаєш? І чому вас тільки навчають по школах?.. Бач, з кузявками

Тарасик (ображено) — І зовсім не бавитись! То ви не вчилися, так
знаєте...

Настуся (схопившись за костур) — Ах, ти ж шибенику... Бач! Мені
що буде! (Заміряється).

Тарасик (схопивши сачок, кидається убік; марширує) — Ать-два-
три. Ура! Війна розпочинається!

Настуся (свариться костуром) — Зажди, зажди, ось прийде мати...
вона звестись на ноги).

Тарасик (швидко підбігає) — Мир, бабусю, мир... (Підхоплює під руку,
звестись). Я більше не буду.

Настуся (випрямилась, лагідно) — Розбишака ти, Тарасику... (Гладить
голова). Все вигадуєш... То з кузявками, то воював би... А от молитов
не знаєш. Тае, Тарасик підтримує під руку).

Тарасик — А що ж таке — молитви? Навіщо вони?

Настуся — Снитай батька... (Прикро) — Е, та вже й він такий став...

Тарасик — І храм божий закрили...

Настуся — Он про що! Про церкву... Так там же клуб.

Тарасик (бурмочучи) — Клуб... клуб... (Зайшла в хату).

Із комори виходять Швайченко і Роман. Вони зупиняються серед по

Роман (договорює незакінчену розмову) — Повернувся з поля Іван Федорович блідий-блідий. Каже: добирається і до наших полів. Суне тьмуща... Так оце й забіг, Гнате Максимовичу, — попередити. Тепер батька... Поки там правління, а вже всі будете й знати. Бо — лихо

Швайченко (заклопотано) — І от же нечисть! Де тільки береш! Як не старались торік: усього повизбирували, а він ізнов.

Роман (позираючи на ганок, розсудливо) — Певно, з інших місць Гнате Максимовичу. З толоки... З пустирів...

Швайченко — Справді, це таке лихо... А буряк он як у ліс пішов! Красота!

Роман — Ну, прощайте! Тільки вже нащот тої речі, будь ласка, ходьте до кузні. Зроблю вам у першу чергу. (Зиркає на ганок). Дочекаюся. (Йде).

Швайченко — Ходи здоров! (Зачинає комору).

Роман (минаючи ганок, тихо до Настусі) — Виходь до містка. Очково...

Настуся — А чого б мені не вийти? З Христею разом і проїду. (Пішла в хату).

Швайченко — серед подвір'я. Щось обмірковує. Коли за рогом зникає Іван Федорович. У нього під пахвою книга...

Іван Федорович — Здорові були, Гнате Максимовичу! Бідно, донощик так і пре... Оце оглядав поля, — вже на сусідських аж... Там і старі і малі вийшли збирати...

Швайченко — Щойно Роман пішов звідсіля... Сповідистив.

Іван Федорович (сквапно) — Роман?! Ото!.. (Позирнув до ганка досадливо). Ну й спритний! І завжди він мені...

Швайченко (перебиваючи) — Прямо не знаєш, звідкіля лихо йде... От усе було гаразд — і на тобі... довгонощик!..

Іван Федорович (стягнувшись) — Треба ж, Гнате Максимовичу, побігти — не допустити шкідника. В нас покищо нема. Ну, та не чини. На правлінні оце вирішили рити канави, соломку розвозити... А вже виходити з глечиками, з відрами. Не дати жодному просунути... лани. (Щось відмічає в книзі, а потім дає Швайченкові папірець). Ось ряд, Гнате Максимовичу... На всіх трьох: вам з Оленою Семенівною стусі... Так розпишіться, будь ласка...

Швайченко — Може до ганка підійдемо, — зручніше...

Іван Федорович — Можна й тут. Нічого. Розписуйтесь. (Він подає олівця, підносить розкриту книгу. Швайченко довго націлюється, решті розписався). От і добре! А тепер поспішаю: треба всю бригаду вивести на ноги. (Рушив. Знов зупинився). Так ви ж маєте там на ганку. Чи може Настусі й дома нема? (Кахикнув, позирнув на ганок).

Швайченко — Ні, всі дома.

Іван Федорович — Так, будь ласка, і Настусі передайте. А вже ти по своїй лінії піде — по піонерській. (Пішов).

Швайченко (усміхнувшись) — Добре, добре... (Вже серйозно, услід Роману) — Як же! Свое рятуватимемо, Іване Федоровичу. Всі вийдемо...

Іван Федорович — Не забудьте ж Настусі... (Зникає за рогом).

7

Швайченко сходить на ганок, сідає на лаві.

Швайченко (один) — І от же нечисть! Здається, торік жодної бур'яни не залишили — і на тобі... Правду Роман каже: не інакше як з тобою. Доведеться таки ламати, — на кормові трави переходити. (Витягає сигар, закурює). А подобається мені Іван Федорович — чемна людина! Чесний! До Настусі, бач, прихильний. Що ж, я й не від того. Тільки Івані Семенівні більш Роман до вподоби. І що — молодий, і що — ревно в руках... А Іван Федорович, каже, і в такому віці вже, і до того — правда, мені теж часом спадає таке на думку... Ех - хе - хе, діти!.. Багато їх — клопоти, коли мало — теж турботи... (Замислюється).

8

З вулиці підходить Олена Семенівна. В руках пакунки.

Олена Семенівна — Ух! Розпарилась!.. (Витирає головною хустинкою) — І коли тільки люди накупляться? Ледве кооперацію не розтанув такий натовп...

Швайченко — Грошей у кожного багато. Ну й купляють.

Олена Семенівна (розгортає пакунки). Оце набрала тобі парусинки для тебе, а це Тарасику... Старій бабусі на спідницю... А це вже Настусі й собі — салатного... Ой же до лица! (Приміряє). Ще придбала тобі голок для патефона, нові пластинки...

Швайченко (розглядаючи пластинки, задоволено) — Життя наше — дуже й кортить всього придбати. Не те, що колись: чи йдеш куди, чи вітер насупроти дме. А тепер і не помічаєш нічого. Правда, широка, — і нема чого жаяхатись тих злиднів. Так і кажу ж, Олено, життя хороше! (Кахикнув) — Ще от про Настусю не завадило б придбати. Літа в неї такі, що й зятя б порядного час мати...

Олена Семенівна — Справедливо, Гнате, кажеш. Справедливо. Вісім років сповнилося Настусі. Та я вже давно й примічаю...

Швайченко — Про Романа гадаєш? А мені здається...

Олена Семенівна (перебиваючи) — Е, залиш... Тобі завжди здається про Романа? Адже Роман не поганий парубок, роботящий, і здоровий... Коваль, — то що тобі треба?

Швайченко — Ото випалила. Я ще й не сказав нічого...

Олена Семенівна — І не треба. І так здогадуюсь.

Швайченко — Бо й — ні!

Олена Семенівна (досадливо) — Не дратуй, Гнате!..

Швайченко — Кажу: ні! Слухай! Приходив Іван Федорович...

Олена Семенівна (перебиваючи) — Так же й знала...

Швайченко — От нічого ти й не знаєш ...

Олена Семенівна (наступаючи) — Бо знаю ... Іван Федорович до вподоби за зятя ... Якже! Бригадир, хазяйновитий, чемний ...

Швайченко (хитруючи) — Н-ні!.. Ну - да! Приходив Іван Федор і наряд дав: довгоносик насуває ...

Олена Семенівна (розгубившись) — Ох, лиха година!.. (Перезнов у наступ) — Так чого ж ти тягнеш? Чого душу вимотуєш? Це ж нещастя!.. (Хапається за голову) — А там же буряки! На весь степ лєні-зелєні! Листячко яке пішло! (До Швайченка) — Так чого ж ти...

Швайченко — На всіх трьох наряд. А Тарасик — по піоні підє ...

Олена Семенівна (махнувши рукою) — Ет, з тобою нема чого патякувати ... (Пішла в хату, чути її голос: «Настусю! Настусю!»)

Швайченко (до публіки) — От і поговорили про зятів. Завжди переб'є нам. Ні, вже колись треба таки на чисту поговорити: бо той — люди хороші. А Настуся — на порі ... (Поволі зводиться, йде мори).

9

На ганку з'являється Настуся. Витрушує одіж.

Настуся (витягає зза пазухи лист і фотокарточку) — Та й люба Миколу! Як гляну на портрет, аж полегшає. Очі променясті ... А танкіста, — ну, як йому до лиця! (Читає листа стиха, далі вголос) приїду — відпрошуся хоч на день — тоді вже ...» Ой, аж дух заїмає! Любий ти мій, приїжджай, приїжджай!.. (Знов читає) — «Заберу тебе зі ста. Будемо жити вкупі» ... (Замислено) — От би добре було, якби трохи підучитись ... Щоб не нижче від нього. Адже він тепер на війну вчиться. Мені теж би ... Ну, на військового інженера. Щоб разом ... мій! (Цілує лист і фотокарточку, ховає за пазуху, починає витрушувати одіж, співає):

Чумарочка рябесенька,
Пригортайся близесенько ...
Отой мене пече - ріже,
Що не люблю, в очі лізе,
Той мене порива,
Кого люблю, та нема!
На тарілці два лини ...
Прийди, серце, прилини!
Прийди, серце, прилини,
До серденька пригорни!

10

З вулиці вбігає на подвір'я Христа.

Христия — Здравствуй, Настусю! Ото якої витинає!

Настуся — Здравствуй! А чого ж мені?.. Спало на думку, що дала про Миколу ... (Цілються).

Христя — Бач, твій далеко — і ти не сумуєш. А мій ніби й близько — невесело мені...

Настуся — Цебто Роман? Е-е, Христиночко, не подавай виду ... Мов ти й не примічаєш його ... Хлопці завжди такі: коли відвертаєшся від нього, він знову з'являється ... (Подумала) — А знаєш що? Був зараз Роман. Увечері він збирається біля містка. Запрошував на музику. Так ми з тобою й пі-

Христя і Настуся сідають на лаві.

Христя (сумовито) — Ні, Настусю, я мабуть не до вподоби Роману. Він від мене. Не хоче зустрічатись. А люблю ж я його! Люблю!.. О, як ти анала, що в мене на серці!

Настуся (обнімає подругу) — А ти не впадай у розпач. Тільки того, що в вікні. Є кращі за Романа ... Та й він може це лише так. не тому ще в око ...

Христя (крізь сльози) — Жартуєш, Настусю ... А я не можу ... Я так люблю його ... (Хоче встати з лави. Настуся затримує).

Настуся — Зачекай, Христе, не хвилюйся ... Ми зробимо так: я з ним ще поговорю про тебе ...

Христя — Ой, мені аж страшно ...

Настуся — Дурниці! (Сквапно) — Е, Христиночко, не сумуй, вже влаш-туємо. (Хватає подругу за руку, кружляє з нею по ганку). Ух! Ух!

11

Вибігає з хати Тарасик.

Тарасик (побачивши дівчат) — Ото маленькі! Аж хата двигтять ... де ви з'являєте?..

Настуся (залишивши Христю, вхопила за руки Тарасика. Кружляє) — Ой! Ось тобі!.. Ха - ха - ха! (Сміється).

Тарасик (пручаючись) — Навіжена! Пустити! Пустити!.. (Але захоплює їх і верещить) — І-і-і!.. А - а!..

Настуся — Настусю! Та годі вже, залиш хлопця!..

Тарасик (вирвавшись з рук Настусі) — Навіжена!.. Я хотів виклика-ти змагання — довгоносики збирати, а вона — жарти ...

Настуся — На змагання? З тобою?

Тарасик — Ну - да! А то з ким же?

Настуся — Тоді пробач. Приймаю твій виклик. Ось Христя хай буде

Христя (до Тарасика) — Залиш нас, Тарасику. Я маю щось розповісти

Тарасик (гордовито) — Ба, які! То й залишу, — дуже цікаво мені. (Підіймає виводок).

12

Настуся і Христя самі.

Христя — Так увечері, біля містка?

Настуся — А ну - да ж ...

Христя—І справді Роман гратиме?

Настуся—Казав, що прийде з гармонією, з баяном...

Христя (рвучко кидається на шию Настусі)—Сестричко, дорогі, чи б ти знала... Ой!.. Я тебе прошу... Я... Ні, ні,—не можу...

Настуся—Що з тобою, Христіно, кажи?..

Христя—Адже я помічаю: Роман до тебе не байдужий. Правда? Правда?

Настуся—Роман?!..

Христя—І люди он вже кажуть: сватати тебе збирається. Ти биш його? Любиш? Не муч мене... Настусю, признайся...

Настуся (збентежено)—Знаєш що, Христю? Краще заспокойся, надривай собі серце. Це ж дурниці! І з чого ти взяла? Адже я люблю колу! Ти це сама добре знаєш. І більше ні за кого заміж не піду... Роман... Що ж? Роман гарний парубок, вірно. Тільки не для мене. Я не люблю його. І не потрібний він мені...

Христя—Ох!.. (Ламає руки). А я люблю Романа...

Настуся (щось задумавши)—Гаразд! Виходь увечері до містка.

Христя—Прийду...

13

Повз хату пробігає Іван Федорович. Дуже заклопотаний, без картуза, христаний. Побачивши дівчат, зупиняється.

Іван Федорович—Добридень! (Топчеться на місці). Перейти батькам... Та й самі... Зараз же до контори... Довгоносик уже блискавками та відрами виходьте...

Настуся, Христя—Як? Вже сьогодні? Довгоносика збирають...

Іван Федорович (на бік)—Аж серце затремтіло, як побачив Настусю! Не можу більше терпіти! Покінчимо з шкідником, то вже йди... (До дівчат)—В одну хвилину... Не гайтесь... (Побіг).

14

Настуся й Христя самі.

Настуся—Оце тобі й погуляли біля містка.

Христя—Що ж його робити? (Благально)—Настусю! Так увечері. Після роботи...

Настуся—І справді. Повернемося з поля...

Христя—Я біжу додому... (З дороги). Гляди ж, Настусю, ходь та зроби як обіцяла...

Настуся (поспіхом, збираючи на руку одіж)—Гаразд! Гаразд! Комори)—Батьку! Батьку! До контори кличуть. Довгоносик уже на поле йти...

Швайченко (з комори)—Чую, чую! Готуйтесь!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

... Та ж декорація. Біля містка — галас молоді, звуки баяна. На подвір'ї — нікого. В садку ні-ні та й тьохне соловей.

1

... виходить Швайченко в нічний сорочці на випуск. В руках ліхтар «летюча миша».

Швайченко (вішаючи ліхтар на ганку) — Не скоро ще місяць зійде, та ліхтар посвітить трохи ... (Прислухається до галасу й музики). Іч, ви-риві! Що то — молоде-зелене: наробиться за день, наробиться, а при-вечір, то й зупину немає. Ехе-хе! Ото ж і ми були!.. Тільки дозвілля привувало. Чужі найми заїдали ... (Поволі йде до комори; чіпляє до-рогавку; замикає). Ну, тепер можна й на спочинок ...

2

Швайченко повертається до ганку. Назустріч з хати виходить бабуся. У неї внакидку свитина.

Бабуся (кашляючи) — Це ти, Гнате?

Швайченко — Я, мамо. А чого ви не спите?

Бабуся — Та приснився сон: от ніби хтось кличе мене. Мабуть, сину, пора на той світ пора ...

Швайченко — Що ви, мамо!.. Тільки тепер і жити вам, а то й по-вмирати ...

Бабуся — А так, так, сину. (Вмощується на лаві). Ну, я посиджу тро-хи ще який! І зірньок скільки! (Зачувши гамір біля містка). Певно, там там, Гнате?

Швайченко — Та хай погуляють трохи. На те вони й молодь.

Бабуся — Гай, гай, голубе ...

Швайченко (не дочувши) — Щось кажете мені?

Бабуся — Про Настусю ж, про внуку. Не нагуляла б чого.

Швайченко (стурбовано) — І спаде ж вам, мамо, таке на думку ... (Пауза). От упораємось з шкідником на буряках, то може й весілля буде. Знаходяться люди ...

Бабуся (пожвавлено) — А пора, пора ... Я за твого батька на шістна-дцять років ... Охо-хо! Хай йому земля пером буде ...

Швайченко (в задумливості) — І сусіди закидають, мовляв, раді сва-таті. Роману саме до пари Настуся. І отже так само Іван Федорович ... Це, каже, і зятя вам мати. У вас Настуся — це ж дорогоцінний ... І роблять, що потім на весь вік сорому ... І справді, пора Настусі одружитись ...

Бабуся (похитуючи головою) — Що то батьківське серце, болить, тур-бує. А діти ж, то хіба розуміють це! Добре ще, як слухняні, а то все ... І роблять, що потім на весь вік сорому ...

Швайченко (ніби прокинувшись) — Сорому? Ні, мамо, не ті часи те-пер. Молодь не та. (Звівся на ноги). Ну, піду спати, бо завтра ж ледь

світанок — знов на шкідника. Треба будьщо знищити. Врожай врятувати, ходить у хату).

3

Бабуся теж зводиться. Поволі сходить з ганку. Якийсь час топчеться підвір'ї.

Бабуся (одна) — І соловейко виспіває, і ніч же яка! А літа... Тільки тепер і жити вам, мамо, каже Гнат... Воно — справді. Ой, як добре на світі! А було ж... (Прислухається). Музика гра! Весело. Ехе-хе! Де ж ти?.. Де ж ти, моя молодосте?! Як та повинь в негоду шуміла!.. (Спирається на костур, замислюється).

4

Несподівано на подвір'я вибігає збоку містка Настуся. За нею вслід голоси: «Настусю! Настусю!»

Настуся (побачивши бабуся) — О, а ви й не спите?.. (Наближається). Бабуся (ніби докоряючи) — Все гуляєш, Настусю!..

Настуся — Та трішки, бабуся! Такий гарний вечір сьогодні! Як які! Соловейко заливається!..

Бабуся (повчально) — Гуляй, дівко, гуляй, та розуму не губи!.. Він сміявся б лихий чоловік.

Настуся (заходиться сміхом) — Ну й завжди ви, бабуся, з химерами!.. Хіба ж я що!? Не турбуйтеся за мене...

Бабуся — Батько он голову сушить. Про твоє одруження дбає.

Настуся (все ще сміючись) — І таке скажете. Цікаво, хоч за що вони сватають мене? За порядного? Чи аби з хати збути?

Бабуся — А хто ж їх знає: і Роман, і Іван, і... (Досадливо) — І ти пристала до мене? Сама й поспитай в батька.

Настуся — То ви вже, бабуся, сердитесь? (Ласкаво) — Не треба, дімо, я вас проводжу до хати. (Бере під руку). Батько сватають не мене, шийсь в мене, а я може ще й не схочу...

Бабуся (вже лагідно) — А так, так, серце, так... Вже з того віку не буде пуття. А жити ж треба вік.

Настуся (розчулено) — Яка ви, бабуся, добресенька... (Цілує її в рошаву голову). Роша ви моя, рідна...

Бабуся — Ну, ну, пустуха... (Заходить у хату).

5

Настуся йде до комори. Сідає на ослоні. Дивиться на зорі. Чути вдалекі вигуки танку.

Настуся (сама) — Он, покотилася, покотилася — одна, друга... Це звістка від Миколи? А я оце й подумала про нього. (Тепло) — Мій, любий, приїжджай скоріш... (Стиха наспівує).

В кінці греблі шумлять верби,
Що я насадила...
Нема того козаченька,
Що я полюбила.

В вулиці показався Іван Федорович. По-святковому вдягнений.

Іван Федорович (підходить) — Добрий вечір! Ще сьогодні раз ...

Настуся — Добрий вечір. Певно, до батька прийшли, Іване Федоро-
вичу. Так вони вже сплять ...

Іван Федорович — Ні. (Сідає на ослі). Можна?

Настуся (трохи відсуваючись) — А чого ж, прошу ...

Іван Федорович (підбираючи слова) — Якраз оце вийшов із кон-
торки ... Тьохкає соловейко ... Ніч ... Додому йти, хто ж там і зу-
стріне мене? Мати стара. А більше хто? Так ти це сама знаєш, Настусю, —
мати померла, дітей нема ... (Підсувається ближче до Настусі).

Настуся (схоплюється) — То ходімо, Іване Федоровичу, на музики. Ми
з вами й розвеселимо вас. Чуєте, якого завдають там? Потанцюємо. Хо-

Іван Федорович (благально) — Настусю!.. От послухай, сідай!..
Тут любо. Поговоримо про дещо...

Настуся (ніби не чуючи) — А зірок, зірок скільки на небі! Ой, іще
запорошилася! Іване Федоровичу, а вгадайте, про що я зараз подумала?

Іван Федорович (дуже схвилювано) — О, Настусю, коли б це

Настуся — Ні, справді, Іване Федоровичу, вгадайте!

Іван Федорович — Настусю, серденько, прошу, сідай тут біля

7

Від містка швидко виходить Роман. Він теж вдягнений по-свят-
ковому.

Роман (з несподіванки) — О, Іван Федорович тут! Пробачте ... А я ду-
мав (до Настусі) — Там вже зібрались на гуртову — чекають тебе ...

Іван Федорович (незадоволено, набік) — От ще прителепала його
дівка! Перешкодив! (До Романа, лагідно) — То вже, мабуть, Романо, —
завтра? Розходитись пора б. А то завтра всім доведеться вставати ра-
зом і буяки рятувати ...

Роман — І встанемо. І врятуємо. Хіба що?

Настуся (жваво) — А й справді, Іване Федоровичу, повеселимось ще
тут, кілька хвилин. Е, чого там ... (Силоміць тягне за руки) — Ану,

Іван Федорович (ніби опираючись, але з великим задоволенням) —
Настусю, от іще пристала!..

Настуся — Та вже хай і заради мене. (Зробила Роману носа: «Ба-
вись!») Потягла, сміючись, Івана Федоровича до містка.

8

Роман — в збентеженні. Один серед подвір'я.

Роман (ходить туди й сюди) — Ну й дівчина! Чистий вогонь! Ач як
вона й, і засіла ж отут у мене (хватається за серце). Та й він

же гусак — тридцятип'ятилітній вдівець і собі туди ж. Опирався, опира- а насправді, то й землі під собою не відчув... (Свариться). Але постра- Це ще побачимо, чия візьме... (Підходить до ослона. Сідає).

Голоси біля містка: «О, Іван Федорович! Сам бригадир до нас у Ура - а!» (Perit).

9

В той же час від містка через подвір'я проходить в замисленні Хри- В руках у неї квітка.

Христя (общипує квітку) — Любить, не любить... Любить, не люб- (Побачивши Романа) — Ох!.. Ти?.. (Впустила квітку).

Роман — Як бачиш... (Хоче йти).

Христя — Романе... Ромасю... Зачекай... Я... (Не може говорити).

Роман (опускається на ослін) — Сідай, Христіно... Кажі... Ти ти? Що з тобою?

Христя (стоїть все ще хвилюючись) — Я... бач, Романе, д- що ти...

Роман (заспокійливо) — Діло яке до мене? А може б іншим?

Христя — Романе, не хочеш балакати?

Від містка голос: «Романе! Романе! Агов! Де ти? Іди ж но... Грати!»

Роман (скwapно) — Он кличуть... (Поривчасто схоплюється). Хри- гурту...

Христя — Романе!.. Одну тільки хвилиночку... (Хватає за Ромасю... Ром...)

Роман (легенько садовить її на ослін) — Заспокойся, Христіно іще... Не люблю вже цього... Ще хтось побачить... Так я пішов... (Шо подався за ріг).

10

Христіна (плаче) — Побіг! Який сором... Ну що мені робити мені робити? Пече ж огнем... Бідне серце! (Пауза). Чи може й як радить Настуся: кинути лихом об землю. Відвернутись від нього. Ні, не можу, не можу!.. Я люблю його... Все віддала б за нього до школи ходили... Ще як разом гусей пасли,— полюбила... (Схилила руки). Болить же серце, болить...

11

З'являється Настуся.

Настуся (обмахується носовичком) — Ху! Хай йому з тою гурт- Ну й Іван Федорович: одне гатить ногами... (Кидається до Е, Христіночко, так ти одна тут — сумуєш? А я ж навмисне залишила на... Де ж він подівся? (Сідає поруч Христі).

Христя (витираючи рукавом очі) — Не знаю... Адже його містка. Побіг...

Настуся — Немає там. Чи не в садок пішов?.. А як же це ти? Пла-

риєш — Не схотів і розмовляти. Посадив на ослоні, а сам подався.

Настуся (гнівно) — Ач, який! Ну, я ж йому!..

Христя — Коли серце не любить, то ніщо не допоможе.

Настуся — Кого? Тебе не любити? Тебе, мое золотко? (Цілує).

Христя — Дитинку не любити? Та я бувши б парубком, не знаю що за тебе да-

ти дитинку в тебе, і брови, і стан, і роботяща, — перша в нашій ланці бу-

ла! Та хто ж так ще й співати вміє, як ти? Соловейко ти наш кол-

ес! (Сміється, пригортається, цілує). Повеселішай! А вже з Романом

любимо. О, буде ще сам бігати за тобою, перепрошувати.

Христя — І це ти справді можеш зробити?

Настуся — От побачиш! Поперше, сьогодні він тебе мусить прово-

дити, а потім й ти з ним поговориш, а подруге, приїде Микола, то тоді

й, не треба сумувати, Христиночко, все буде гаразд... (Співає):

Кину кужіль на полицю,

Сама піду на вулицю.

Нехай миші кужіль трублять,

Нехай мене хлопці люблять.

(У спів другого куплета вступає Христя).

На городі сіно гребла,

Черевички погубила,

Черевички погубила,

Собі хлопців наманила.

На вулиці скрипка грає,

Мене мати не пускає,

Не пускає мене мати

На вулицю погуляти...

(Пританцьовують).

Христя: «Дівчата! Дівчата! А де ви поділись?.. Настусю! Хри-
стино!..»

Настуся — Хлопці кличуть... Ходімо на музики, бо скоро й розходи-

ться (заспокоївшись) — З тобою, Настусенько, як поговориш та
вдома й полегшає на серці. (Пішли, обнявшись).

12

Ввечері ввесь час пустка. Тільки ще завзятіш біля містка виграє баян
та чути вигуки танку.

Ввечері проходить через подвір'я Іван Федорович. В одній руці каш-
кет, другою витирає спітнілого лоба.

Іван Федорович — Ото нагулявся! Пригадалось парубоцтво! (Гу-

кає) — Гайда! Гайда! Розходьтесь там! По домівках! Доволі!

Бо завтра ж і ніг не зведете! (Зупиняється, щось обмірковує. Тим часом ля містка голоси: «Розходьтесь, хлопці! Бригадир пішов, то й нам і Музика уривається»). Чи може мені зачекати Настусю? Га? Ні, краще. Незручно. Таки ж бригадир. То вже хай покінчимо з довгоносиком з батьками й переговорю. А Настуся не втече. Тільки чи згодиться вдівця? Е! Чого про те думати... (Пішов. Але зараз же повертається і сідає за кушем біля ганку). Ша! Тут сховаюсь за бузком! Ще хоча б оком гляну на неї. Ой же дівчина! Так розпалила...

13

До хати проходить Настуся.

Настуся — Вмовила таки Романа... Пручався, пручався, але не вийшов. Дився Христю додому проводити... Ну, а вже там самі добалакають і рока з цими закоханими. (Сміється). Ніби я сама не закохана! Ой, як тить і в мене серце! (Постояла, послухала соловейка). А ніч же, тиша... сядь зійшов. Річка блищить... (Замріялась).

Іван Федорович (притискує руку до серця) — Ото бухкає... виплигне...

Настуся — Так же люблю його... Хороший мій!.. (Тушить ліхтарик біля ганку).

Іван Федорович — І кого б це? Невже мене? (Кахикнувши).

Настуся — Ой!.. (Швидко зникає в хату).

Іван Федорович (випрямляючись) — Ху! Аж упів. Ніби якийсь парубійко... (Зачувши кроки) — А це ще хто сюди мандрує? (Видивившись) — Чимось... (Знов присідає).

14

На селі кукурікають перші півні. Від містка на подвір'я крадеться Іван Федорович. Через плече на ремні — гармонія. Картуз в правій руці.

Роман (навшипиньках підходить до вікна, прислухається) — Сидить. Чи може б постукати? Ні, ще потрапиш на старих. Клопоту тогочасно не вистачає. (Поволі проходить повз куш до комори; сідає на ослоні). Віддихає трохи та й додому. Спати вже не доведеться. Переодягнувшись і гайда! (Кладає картуз поруч на ослоні, ставить гармонію на долівку). Ой да! Не так сталося, як гадалося. Ну й хитра ж дівчина! «Відведи Христю додому, бо як не відведеш, то краще й не признавайся, не ствуй» тобі не відповім... Та я ж — що? Христя... Гм! А, здається, Христя справді мене любить... І щиро... (Пауза). Звісно, дівчина погана. Навіть краща від Настусі. І на роботі серед дівчат — перша. Настуся запала в груди: не знахожу місця. Ще й той Іван Федорович перешкодить... Ну, то вже з ним поспорю. Таки вдівець — не парубок, як же сама Настуся? Гм! Ніяк не зрозумію... (Підмощує під голову і витягується на ослоні). Отут вона сиділа. На цьому місці й полегше полегшає... (Засинає).

Іван Федорович (насторожено зводиться; визиравши за куш) — Капосник — де вклався! Га! А сказав що: «Поспорю. Таки вдівець парубок». Ах, ти ж... Та розуміє твоя пороссяча голова, що цей парубок тобто я, Іван Федорович — може таких, як ти, молодців двох...

Е-ех! Ще мені парубок: «На цьому місці полежу, може полег-
іть!» (Пішов сердито. Але знов повернувся). Чи не потурити його
Е, не хочеться бучі серед ночі здіймати. Хай вже мое переходить...
за рогом).

Співають другі півні. Починає світати.

15

Виходить Олена Семенівна. В руках у неї дійниця. Через плече —
рушник.

Олена Семенівна (вдивляючись з порога до комори) — Невже
на ослоні? Ой, матінко! (Гукає до хати) — Гнате! Гнате! А йди но
Ого ледацюга якийсь перебрав... (Наближається до комори). О,
Роман! Захворів, чи що? Може п'яний... (Торкає за плече). Ро-
мане, чи бува не здурів ти? Чого це вивернувся тут? Ану, вставай
світає! Бач, вилежується...

Роман (спросоння) — Га? Що?..

Олена Семенівна (докірливо) — Роблять, роблять, а потім до сві-
тають. Іч, знайшов де місце. Люди що подумують про нас. Гайда

Роман (схопившись на ноги, натягує картуз, бере гармонію) — Проба-
Олена Семенівно! Та це йдучи додому приліг трішки...

Олена Семенівна (вже сміється) — І*заснув, нівроку, на ослоні?
Що ж буде чоловік у Настусі... Ну - ну, матиму зятя, — якже!

Роман (спантеличившись) — То вже, тітко Олено, хоч не кажіть Гнату
визину... Хай це тільки між нами...

Олена Семенівна — Ну, так тікай мерщій, а то вийде він з хати —
зачекає, і так не досить долюбляє тебе...

Роман — Надобраніч!

Олена Семенівна — Еге, ніч. Вже он світає. Ходи здоров...

16

Роман зникає за рогом на вулицю. Із хати виходить уже одягнений
до роботи Швайченко, знімає ліхтар.

Швайченко (до себе) — Настуся здогадалась таки потушити... (До
Кликала, Олено Семенівно?

Олена Семенівна (хитруючи) — Та хотіла, щоб ти допоміг біля

Швайченко — Тобто вдвох доїти корову?

Олена Семенівна — А хоч би й так. (Задиркувато) — Бери відро,
дотлау. А тоді виженеш худобу до череди. Гукни й на Настусю, —
випуститься. Сніданок поре. Адже на поле ще спізнємось...

Швайченко (чухаючи потилицю) — Ото, командир! Бач! (Усміха-
ється). Ну вірно, Олено Семенівно, поспішати треба... (Гукає до хати) —
Настусю! Ти чуєш? Мати наказує сніданок готувати. (До дру-
жини яка й сама встала.

Олена Семенівна (іде за ріг) — Так порайся мершій з телям Швайченко — Гаразд, гаразд... (Відносить ліхтар в хату, а іде до комори, відмикає двері, заходить у середину, але скоро повертає на двір з відром).

17

Тим часом Настуся виносить на ганок невеличкий круглий стіл. Розкладає посуд, нарізує хліба. Десь на селі гуркотять автомашини.

Настуся (до батька) — Тут, надворі будемо снідати. Хай там бабуся з Тарасиком.

Швайченко — Бабуся — то так. А Тарасику треба б... (Подає Автім, хай спочиває. В нього ж свій розпорядок: по-піонерській... Машини рукою) — Так, добре, і надворі можна. Тільки скоріш... (Пішов за машинами).

Настуся (услід батькові) — У мене все готове. (Пішла в хату, виносить стільці).

18

Повертається на ганок Олена Семенівна. Разом з Настусею підять машини, глечики.

Олена Семенівна — Цей треба на стіл поставити, а ці дві машини в погрібець. На завтра й сметана буде.

Настуся — Бабусі куди відлити?

Олена Семенівна — Там в хаті — у горнятку. А Тарасика р... Хай іде снідати з нами... (Настуся пішла).

19

Підходить до ганку Швайченко.

Швайченко — Впорався. Ну, як у вас тут?

Олена Семенівна — І ми впорались. Сідай! Та не розпатякуй гато. (Сміється). Он уже й сонце скоро сходитиме...

Швайченко (залазить за стіл) — Ну й сів, наливай.

20

З хати виходить Настуся. Олена Семенівна сідає поруч Швайченка. Швайченко наливає в чашки молоко; теж сідає біля столу. Снідають. От іде сонце.

На вулиці повз хати пробігає Іван Федорович. Він уже одягнений, а Швайченко, по-буденному. Дуже заклопотаний.

Іван Федорович — Снідаєте? Доброго ранку! Так ви ж, Іван Ксимвичу, відразу прямо до контори. Там машини чекають. (Побачив Настусю, набік) — Не довелося й виспатись: все марив нею, та ще й у печінках сидить...

Швайченко — Може б з нами поснідали, Іване Федоровичу?

Іван Федорович — Дякую! Поспішаю. (Набік) — Ой, Настусю! Поранила ти моє серце. (Зникає за ріг).

Швайченко (зводячись зза столу) — Ну, поснідали, а тепер збира-
ються...

Жінки прибирають посуд. Швайченко закурює цигарку.

21

З хати на ганок вибігає Тарасик.

Тарасик (тре кулаком очі) — Бач, мене й не розбудили! (До Насту-
ся) Не все ти. Хитра! Думаєш, не буду змагатись? Боїшся та нишком і
спати...

Настуся — Будила ж... А перевернувся, то й знов заснув.

Швайченко (замилувано) — Коли вже встав, то збирайся. Машини не
спинять тебе.

Тарасик — Мамо, мамо... І мені ж снідати. (Сідає за стіл; Настуся
наливає чашку молока. Тарасик їсть).

Настуся — А змагання наше буде таке, Тарасику: хто більше назби-
рає гонощика за день, тому в першу чергу й обновки. Мені плаття са-
мості тобі — штани галіфе. (Сміється).

Швайченко — Ні, так не годиться. Раз хочете змагатись, то вже тре-
ба провести через громадськість. На полі домовимось. (Підморгнув Олені
Семенівні). Запросимо Івана Федоровича за суддю... (Пауза). Ну, гайда, жін-
ки, Тарасик догонить.

Тарасик — Я вже поснідав. (Схоплюється, біжить у хату). Картуз
взяв...

Олена Семенівна, Настуся беруть глечики, відра, рушають. Ви-
скакує Тарасик: «Зачекайте, зачекайте!» Махає картузом. Біжить.

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Внутрішня декорація. Минуло кілька часу. В колгоспі — вихідний день.

1

Від містка виходять: Швайченко і Олена Семенівна. Урочисті, по-
важно вдигнені. На Олені Семенівні салатне плаття міського покрою.
В руках пакунок.

Швайченко (глянувши спід руки на сонце) — От вже й літо надворі.
Влітку а щодня, то тепер і про жнива треба думати. (Пауза). А ти,
Олені, як там не кажи, а Іван Федорович — таки з головою. Чу-
єш, як в клубі? Розум який, га! Я так гадаю, що такому ораторові —
наступити до лиця. А то, може, що й вище. Чоловік, я тобі скажу!..

Олена Семенівна (ніби не дочувши, передає пакунок) — На, Гнате,
покажи на вулицю, чи не йдуть Тарасик та Настуся. Приїхав Микола,
і він й подались до нього. Кажуть, такий вже командир став, — батьки
вже старі...

Швайченко (бере пакунок) — То що ж? Воно так: дорога відкрита, широка. Аби тільки мав розум та хотів. От підросте наш Іван, то вже хай собі куди схоче — не зупинятимемо...

Олена Семенівна — Авжеж! То Настуся скінчила семію, залишилась дома, а Тарасику треба виходити в люди. Це, Гнате, підмічаєш — коло себе не будемо тримати... (Пішла).

2

Швайченко підходить до ганку. Сідає.

Швайченко (один) — Так, так. Діти! То вже наш вік.. А ми бач, ж і ми не виходимо на дорогу? От були темні, тепер книжки читаємо, на політиці розуміємось — що, куди та до чого воно? Ой, бач, злидні, а зараз і пити і їсти є що, та й одітись... (Обтрушує себе, носив коли такий костюм або ботики? Спарубкував у лахміттях за столами... (Пауза). Е-е, Олено Семенівно, недооцінюєш ти! Іван Федорович саме був би за зятя. До серця мені. А Настуся за ним — ще б той шлях свій. Да-а! На повазі Іван Федорович у всіх. Сам голову ку, бач, вихваляв: «У нього, каже, Івана Федоровича, жодний шкідник не ліз на колгоспні лани. Таких людей аби побільше нам...» (Розгортає пакунок, задоволено посміхається). І Тарасик от... Вже премії заробив, реглядає книжки, шкільні приладдя, нові ботики). Молодець! І він пішов. Іч, жодного ранку не проспав! Тільки світ, а він: «І я в школу» (Пауза). Толоку таки треба поламати, щоб не довелось ще й на тавро довгоносіком вовтузитись. Он скільки часу відняв! Цілого півмісяця нечисть яка!

3

Повертається на подвір'я Олена Семенівна.

Олена Семенівна — Ніде й не видно. Та тепер вже будуть ті сороки: що? та як? та де?.. Бо як побачать червоноармійця, то й самі стали червоноармійцями...

Швайченко (помірено) — Оце, Олено Семенівно, думай про дітей, та разом і про колгоспні діла. І преміюють нас і хвалять, ще хотів з тобою про Івана Федоровича...

Олена Семенівна (перебиваючи) — Ой, Гнате, Гнате... Який ти! Ну й не кажи! І чути не хочу. Ні, не буде діла! Як собі хоч буде. Сказала за Романа — і край... Ти хочеш дівці вік поспувати, подумай: скільки їй! А йому тридцять п'ять та ще й вдвєць...

Швайченко (стримано) — Ти краще послухай мене. А ти не тям тим Романом. Хіба ж я ганблю Романа? Молодий парубок — такий на вроду — так, коваль з нього путний — так. Мені он річ яку вивчив, ка на солону! Але ж зрозумій! Коли поставити їх поруч — Івана Федоровича і Романа — о, тоді й побачиш!.. Розум, розум ще треба мати і чистість...

Олена Семенівна — Еге, чоловіче ти мій, почнеш таку досвідченість... Хіба ж Роман без розуму? Ну, а Настуся! Та вона те пішло, так і Настуся Івану Федоровичу не до пари. Вона дівчина...

І хоч розумом не обижена, так досвіду в неї бракує. Отож саме Роман
— Ти вже, Гнате, не переч мені. Ні, ні, залиш бо.
Швайченко — А я кажу, що Іван Федорович ...
Іванна Семенівна — Ні. Тільки Роман.
Швайченко — Іван Федорович ...
Іванна Семенівна (наступаючи) — Кажу ж — Роман.
Швайченко — Іван ...
Іванна Семенівна (з серцем, рішуче) — Іван, Іван ... Роман — і годі.

4

В вулиці раптом з'являється Христя, вона сьогодні весела.

Христя — Добридень, тіточко, і ви, Гнате Максимовичу! Не поверну-
Настуся?

Іванна Семенівна (набик, досадливо) — Перебила ... Га! (До Хри-
стіанки) — Ні, мабуть ще в Миколи ... Всі туди подались.

Швайченко (набик) — Добре, що хоч Христя нагодилась, а то й не
нічого б дійшло в нас. (До Христі) — Ти, дівко, може там будеш, то
швидше ідуть додому. Тарасик і Настуся. Обідати чекаємо ...

Христя — Ні, я вже там була. Не піду. Тарасик знов подався до клу-
бу, у них ще своя нарада — піонерська. А Настуся з Миколою пішли
і думала — вже дома.

Іванна Семенівна, Швайченко — Як бачиш, нема.

Христя — То я погляну до річки. Може там? (Швидко йде до містка,
зникає)

Дівка в сніях стояла,
На козака моргала:
«Ти, козаче, ходи,
Мене вірно люби,
Серце мое,
Серце мое!»

(Зникає за рогом).

5

В вулиці повагом виходить Іван Федорович. Як і всі — одягнений
по - святковому. З паличкою.

Іван Федорович (скидаючи кашкет) — Дозвольте, Гнате Максимо-
вичу, Іванно Семенівно, біля вас трохи спочити. Така вже спека сьо-
годні, а це не нагнало нам дощу ... Два - три дні ще — та й живи́ва-

Іванна Семенівна, Швайченко — А, просимо, просимо. (Розсу-
ваючи лаву) — От сюди, Іван Федоровичу, серед нас ... Веселіш буде ...

Іван Федорович (ставить паличку під стінкою, сідає) — Йшов додо-
ма, на думку ... Порадитись де в чім ... (Зиркає до хати). А де ж
ви самі?..

Олена Семенівна — Бабуся наша, певно, спочиває в хаті. А сик та Настуся ще не поверталися додому.

Швайченко — Приїхав, кажуть, у гості до батьків Микола, вся молодь туди й хлинула.

Іван Федорович — Микола? Наш танкіст?..

Швайченко — Микола.

Олена Семенівна — А він ще тепер і командир.

Іван Федорович (під час розмови повертається то до Оленої, то до Швайченка) — О, Олено Семенівна, це ж не абияка слава для колгоспу. Таки ж Микола — наш колгоспник.

Швайченко (турботливо) — Я так гадаю: треба б улаштувати зустріч.

Іван Федорович — Та це вже влаштуємо. Якже! Для червонийця не пошкодуємо й кабанця заколотити!

Олена Семенівна (встає) — Може б пообідали з нами, Іван Федоровичу, заради свята? Адже таки потрудилися, то по трудах...

Іван Федорович (вдячно, жваво) — Спасибі! Дякую! Правду кажу, не відмовляюся...

Олена Семенівна (до чоловіка, жартівливо) — Бач, викоханку, а доводиться самій робити... Гуляє десь.

Швайченко (теж жартує) — Та твоє ж вдачі, Олено...

Іван Федорович (не всидить на місці) — Е, ні! Не кажіть мені те Максимовичу та й ви, Олено Семенівна... Коли б всі ще такі були Настуся... Щодо роботи, щодо дотепів — то вже пошукати, на воно ду... Ні, Настуся — це ж скарб дорогоцінний!

Олена Семенівна (непомітно підморгнувши до чоловіка) — сказали — скарб... Звичайна собі дівчина. Ет!.. (Швидко пішла в кімнату)

6

Швайченко і Іван Федорович самі.

Швайченко (кивнувши головою вслід дружині) — Засоромив Івана Федоровичу... Мати ж...

Іван Федорович (схоплюється, а потім знов сідає) — Та й справді... Хіба я що? Від щирого серця кажу... (Хвилюється, витягує сигар). Закуримо?

Швайченко — А не завадить. (Бере цигарку).

Іван Федорович (черкає сірником) — Та - ак! З довгою історією жили. Врятували буряки... (Пауза). Гм! Не знаю, як і розпочати... Себе йдеться, то й слів не знаходиш...

Швайченко (зрозумівши натяк, але вдає, що не розуміє) — І кому, а вам, Іване Федоровичу, за словом не лазити в кишеню...

Іван Федорович — Воно, звісно. А отже... Та ще коли б... ний був — інша річ. А то, як говориться... (Різко махнув рукою) — вже хай будь-що-буде. Раз мати родила, раз і помирати: нате вам! Гнате Максимовичу... Прошу руки Настусиної...

у вулиці швидко вбігає Роман. Дуже збентежений. Розхристаний.

Роман (побачивши на ганку Швайченка і бригадира, розгубився) —

Іван Федорович (набік) — І знов на перешкоді цей пакосник. (До Швайченка) — Ну, як наш Микола?

Роман (підходячи ближче) — Здрастуйте! Та приїхав...

Швайченко — Ми чули, що приїхав. А як він там? Поправився? Чи служба? Надовго в гості?..

Роман (похмуро) — Не розпитував. Я швидко пішов. (Набік) — І чого? Серце і так тіпається. Думав, Настуся вже дома, а тут оці... (До Швайченка та Івана Федоровича) — Дайте закурити. Біг додому, та побачте...

Іван Федорович (недовірливо) — Тобто, біг додому по тютюн?..

Роман (дивлячись убік) — Та кажу ж — біг...

Швайченко — А бува Настусю та Тарасика десь не бачив?

Роман (повагавшись) — Ні, не бачив...

Іван Федорович (насмішкувато) — Отакої! І був там і не бачив. Як у Миколи! Що ж ти бачив? Витрішки?!

Роман (не стримавшись) — А вам, Іване Федоровичу, прямо скажу, не бачив, як та роса... Бо...

Іван Федорович — Бо — що?

Роман (первою закурюючи цигарку) — Знаю — що...

Іван Федорович (присікуючись) — Ні, ти вже коли що знаєш, то скажи. Чого, як ошпарений кинувся до мене? Кажи?

Роман (досадливо жбурнув від себе недокурки) — І чого вам треба, Іване Федоровичу? Не чіпляйтесь, як реп'ях до кожуха... (Пересмикнув плечима) — Дайте...

Іван Федорович (схопившись на ноги) — Ото! Він ще лякати мене наважиться!

Роман — І не подивлюсь...

Іван Федорович — Молодий ще...

Роман — Авжеж не вашого віку...

Швайченко (намагаючись урезонити) — Тію! Як ті півні! І чого б ти, Романику! Ну, закурив... Ну, спасибі сказав би... (Махнув рукою) — Ну вас — помиріться! Свої ж бо. Ні за що, ні про що. Тьху!

Роман (стримуючись) — Іван Федорович завжди до мене з якимось образом (Ображено відвертається). Ніби я їм рівня...

Іван Федорович — Базікай ще мені.

Швайченко — Годі вам, годі! Мир... Пожартували трохи — і досить.

Роман (звернувшись до Івана Федоровича) — Підемо краще, Іване Федоровичу, до ко-
мори одну річ. Е, ви ще не знаєте, якого різака Роман викував ме-

Роман (спокійно, лагідно) — Спасибі, Романику, — як бритва, ріже соломі. Це ж машина! От хай сам бригадир побачить... Ну, то ми пішли.

Роман і Іван Федорович ідуть до комори й там зникають).

Олена Семенівна — Бабуся наша, певно, спочиває в хаті. А сик та Настуся ще не поверталися додому.

Швайченко — Приїхав, кажуть, у гості до батьків Микола, то вся молодь туди й хлинула.

Іван Федорович — Микола? Наш танкіст?..

Швайченко — Микола.

Олена Семенівна — А він ще тепер і командир.

Іван Федорович (під час розмови повертається то до Олени, то до Швайченка) — О, Олено Семенівна, це ж не абияка слава для колгоспу. Таки ж Микола — наш колгоспник.

Швайченко (турботливо) — Я так гадаю: треба б улаштувати зустріч.

Іван Федорович — Та це вже влаштуємо. Якже! Для червонийця не пошкодуємо й кабанця заколотити!

Олена Семенівна (встає) — Може б пообідали з нами, Іван Федоровичу, заради свята? Адже таки потрудилися, то по трудах...

Іван Федорович (вдячно, жваво) — Спасибі! Дякую! Правду кажу, не відмовляюся...

Олена Семенівна (до чоловіка, жартівливо) — Бач, викоханку, а доводиться самій робити... Гуляє десь.

Швайченко (теж жартома) — Та твоєї ж вдачі, Олено...

Іван Федорович (не всидить на місці) — Е, ні! Не кажіть та те Максимовичу та й ви, Олено Семенівна... Коли б всі ще такі були Настуся... Щодо роботи, щодо дотепів — то вже пошукати, на всю душу... Ні, Настуся — це ж скарб дорожочісний!

Олена Семенівна (непомітно підморгнувши до чоловіка) — Та сказали — скарб... Звичайна собі дівчина. Ет!.. (Швидко пішла в хату)

6

Швайченко і Іван Федорович самі.

Швайченко (кивнувши головою вслід дружині) — Засоромили Федоровичу... Мати ж...

Іван Федорович (схоплюється, а потім знов сідає) — Так справді... Хіба я що? Від щирого серця кажу... (Хвилюється, витягає сигар). Закуримо?

Швайченко — А не завадить. (Бере цигарку).

Іван Федорович (черкає сірником) — Та - ак! З довгоносиком чили. Врятували буряки... (Пауза). Гм! Не знаю, як і розпочати... Коли себе йдеться, то й слів не знаходиш...

Швайченко (зрозумівши натяк, але вдає, що не розуміє) — І чому, а вам, Іване Федоровичу, за словом не лазити в кишеню...

Іван Федорович — Воно, звісно. А отже... Та ще коли б ний був — інша річ. А то, як говориться... (Різко махнув рукою) — вже хай будь-що-буде. Раз мати родила, раз і помирати: нате мов Гнате Максимовичу... Прошу руки Настусиної...

і вулиці швидко вбігає Роман. Дуже збентежений. Розхристаний.

Роман (побачивши на ганку Швайченка і бригадира, розгубився) —

Іван Федорович (набик) — І знов на перешкоді цей пакосник. (До Швайченка) — Ну, як наш Микола?

Роман (підходячи ближче) — Здрастуйте! Та приїхав...

Швайченко — Ми чули, що приїхав. А як він там? Поправився? Яка служба? Надовго в гості?..

Роман (похмуро) — Не розпитував. Я швидко пішов. (Набик) — І чого треба? Серце і так тіпається. Думає, Настуся вже дома, а тут оці... (До Швайченка та Івана Федоровича) — Дайте закурити. Біг додому, та побачите курити...

Іван Федорович (недовіжливо) — Тобто, біг додому по тютюн?..

Роман (дивлячись убік) — Та кажу ж — біг...

Швайченко — А була Настуся та Тарасика десь не бачив?

Роман (повагавшись) — Ні, не бачив...

Іван Федорович (насмішкувато) — Отакої! І був там і не бачив.

Швайченко — А ж у Миколи! Що ж ти бачив? Витрішки?!

Роман (не стримавшись) — А вам, Іване Федоровичу, прямо скажу, не бачив очі, як та роса... Бо...

Іван Федорович — Бо — що?

Роман (нервово закурюючи цигарку) — Знаю — що...

Іван Федорович (присікуючись) — Ні, ти вже коли що знаєш, то скажи. Чого, як ошпарений кинувся до мене? Кажі?

Роман (досадливо жбурнув від себе недокурки) — І чого вам треба, Федоровичу? Не чіпляйтесь, як реп'ях до кожуха... (Пересмикнув пле-чівку) — Не дів'яте...

Іван Федорович (схопившись на ноги) — Ото! Він ще лякати мене хоче! Давись!

Роман — І не подивлюсь...

Іван Федорович — Молодий ще...

Роман — Авжеж не вашого віку...

Швайченко (намагаючись урезонити) — Тю! Як ті півні! І чого б ти, Роме! Ну, закурив... Ну, спасибі сказав би... (Махнув рукою) — Та ну вас — помиріться! Свої ж бо. Ні за що, ні про що. Тьху!

Роман (стримуючись) — Іван Федорович завжди до мене з якимось

настроєм (Ображено відвертається). Ніби я їм рівня...

Іван Федорович — Базикай ще мені.

Швайченко — Годі вам, годі! Мир... Пожартували трохи — і досить.

Швайченко (Івану Федоровичу) — Підемо краще, Іване Федоровичу, до ко-

мори (Івану одну річ. Е, ви ще не знаєте, якого різака Роман викував ме-

не Роману, лагідно) — Спасибі, Роме, — як бритва, ріже солону. Це

насправді. Машина! От хай сам бригадир побачить... Ну, то ми пішли.

Іван і Іван Федорович ідуть до комори й там зникають).

Роман сідає на ганку.

Роман (один) — Власними очима бачив — пішла з Миколою. Дітільки проведе її трохи, а вже дома застану саму, бо батьки залишалися в клубі. А вийшло, бач що! Настусі нема. Гнат Максимович уже дома ще й цей гусак прителіпався. Іч, насміхається! Ревнощі, певно, заїдають ну... Вже колись доберусь до ребер: не подивлюсь, що бригадир. Той що хочуть, те й роблять зі мною... (Схиляється на руку).

9

Олена Семенівна виносить з хати стіл.

Олена Семенівна (побачивши Романа) — О, Роман... Здрастуй! Більше? Та чого ж це ти такий смутний?

Роман (схоплюючись) — Я? Ані трошки... Це так здається... Максимович з бригадиром он там у коморі...

Олена Семенівна — Ні, мабуть, Романе, ти щось на серці. І голос у тебе, як з того світу... Що, справді, з тобою?

Роман (розчулено) — Ох, Олено Семенівно, тітко Олено!... Тільки ви знали... (Заходив по ганку).

Олена Семенівна (співчутливо дивиться на нього) — То я буду знати. А, може, й допоможу чим...

Роман (зупинившись перед Оленою Семенівною, схвильовано) скажу. Ви для мене, як рідна мати... Але не тут — надворі. Зайдімо! Все серце відкрию перед вами... Тепер, або ніколи...

Олена Семенівна (стурбовано) — Бач, яке лихо трапилось! лості ж прошу. Заходь, заходь, Романе. (Пропускає Романа поперед

10

На подвір'я повертається Христя. Вона дуже розважлива.

Христя (ходить по подвір'ї) — Обое сюди йдуть. Микола... ввічливий, такий ввічливий... Взяв попід ручку її. Ото б побачив!... то вже тепер напевно не втече він. Мій таки буде! А Настуся щаслива! І сама я ніби тим щастям вся сповнилась. Ой, як же щасливо! І сонечко світить, ніби всміхається. І на серці пісня дзвенить ває і притопує ногою):

Іде дощ, іде дощ,
Аж до стріхи капотить...
Розсердився мій миленький,
Аж ногами тупотить.

Розгнівався, розсердився
Мій милий на мене.
А як гляну — серце в'яне
І в нього, і в мене!

2 рази

Христя повертається обличчям до садка, на ганок виходить з хати бабуся.

Бабуся (придивляється спід руки) — Чи бува, не Настуся виспіває? Агов, дівко!..

Христя уриває пісню і швидко повертається.

Христя (піднесено) — Ой, бабусю, бабусю! Так же весело мені... (Кинувшись до ганку, цілує стару). Добридень!

Бабуся (сідає на лаві) — А - а! Це ти, Христіно?.. А я не добачилася ніби Настуся. Де ж Настуся?

Христя — Зараз тут буде. І ще хтось з нею... Ой, бабусю! Коли бачив... Ну, був такий в колгоспі парубок — Микола. Батьки на тому живуть. Так він тепер у Червоній Армії. Танком орудує.

Бабуся — Господь з тобою! Що ти кажеш? З якою Танькою?..

Христя (заходиться сміхом) — Танком, бабусю, танком... Військова тата... Сама їде, а з неї стріляють. А хто сидить в ній — не видно. Треба...

Бабуся — Цебто гармата? От не доводилось такої бачити.

Христя (невпевнено) — Як би вам сказати... Отже не втямлю! Ну, автомобіль, тільки з кулеметами, чи то й гарматами...

Бабуся (досадливо) — Не знаю... Не бачила...

Христя — Так оце той Микола до батьків приїхав у гості. Сюди заїхав з Настусею.

Бабуся (міркуючи) — Такий вже світ: як воно молоде, вродливе, то й їй залицяються — липнуть, мов ті бджоли до меду...

Христя (сміючись) — Про кого це ви, бабусю?

Бабуся (махнувши рукою) — Е - е! Хоча б і про тебе...

Христя — Таке вигадали! Хіба ж я вродлива?.. (Зза рогу від містка Настуся і Микола) — А ось і вони. Самі побачите, бабусю, який (Побігла назустріч).

12

До ганку підходять: Христя, Настуся, Микола.

Христя — Оце, бабусю, наш гість — Микола. Пам'ятаєте? Ще позавчора до Червоної Армії. (До Миколи) — Ну, як наша бабуся? Правда, бабуся?

Бабуся (привітавшись по-військовому) — Ніби тільки вчора ще й ба...

Христя — Гай, гай! Пустуєте...

Настуся — Що ви, що ви, бабусю?.. Це ж вірно! Хай он...

Бабуся — Авжеж! Правда, бабусю...

Христя — Життя інше пішло, хвалити бога, воно і старість не бере.

Всі схвально всміхаються.

Христя — Сідай, Миколо, і ти, Христіно, а я на хвилинку... Мати...

Бабуся — Там у хаті.

Настуся (до Миколи і Христі) — Я зараз ... (Пішла в хату).

13

З кофори виходять Швайченко і Іван Федорович.

Швайченко, Іван Федорович (побачивши Миколу) — А! колгоспник!.. Червоний командир...

Микола (схоплюється назустріч) — Гнат Максимович ... Іван Федорович ... Здрастуйте!..

Швайченко, Іван Федорович (разом обнімають Миколу) — Приїхав таки. Не забув ... А ми оце поскінчили з довгою роботою, то тепер уже жнивувати лагодимось. Значить, на жнива до нас?..

Микола — На два тижні приїхав. А як же здоров'я? Живете?

Всі троє наближаються до ганку.

Швайченко — Та нічого. Живемо добре.

Іван Федорович (оглядаючи Миколу) — І здорові. І живемо добре. Требується, то й ми під твою команду, — ого-го!

Швайченко — Йй-право!.. Не забули ще тримати зброю в руках?

Христя (зводячись) — Здрастуйте! (Сміється) — І ми, дівчата, живемо добре.

Іван Федорович (до Миколи) — Це — правда. Маємо Воронівський гурток. Стріляють на відмінно ... (До Христі) — Здрастуй, Христя. Де ж більше?..

Христя — Настуся в хаті.

Швайченко (до всіх) — Пробачте. Я зараз. (Пішов теж у хату). Микола і Іван Федорович відходять убік і про щось захоплено розмовляють.

14

На ганку Христя і бабуся.

Христя (таємничо) — Микола сватає Настусю ...

Бабуся (недовіриливо, махнувши рукою) — Ет, сватає! Бабуся і Настуся розмовляють.

Христя — О, ні! Микола сватає. І ніби хоче взяти до міста. Разом і вчитимуться ...

Бабуся — І не вигадуй, дівко! І слухати не хочу.

Христя — Бабусю! Не вірите мені?..

Бабуся (пом'ягшено) — Так отой вояка буде мені внуком?

Христя (жваво) — Буде, бабусю, буде ...

Бабуся — Коли б ще діждатись і правнуків.

Христя — А чого ж? Ви ще проживете ...

15

З хати швидко виходить Роман. Він у великому збудженні.

Роман (побачивши Миколу та разом і Христю) — О-о! (Пішов порозі).

Христя (ніби не помічаючи Романа, до бабусі) — Так я в хату. Що це Настуся забарилася? Тут же Микола чекає... (Обертається до дверей і би тільки аж зараз побачила Романа). Ой! Це ти?.. (Проходить повз і відвертаючись).

Роман (відступивши вбік) — Христіно!.. Христіно!..

Христина (в дверях до бабусі) — Я Настусю покличу, а то Микола...

Роман (приходячи до пам'яті) — А Христина мов би й гордує. Обертається, і не глянула в очі. (Іде до Миколи та Івана Федоровича і з ними в розмову).

Бабуся — Охо-хо! Поки дітей доведеш до розуму, багато води спливе. Як женила Гната, скільки тих клопотів було! Та вже висва-

16

Семенівна і Настуся виносять з хати стільці, посуд. За ними Швайченко ще з одним столом. Бубонить: «Отак, отак, навкоси його, на». Пому допомагає Христя. Розставивши все по місцях, Настуся і Христя повертаються в хату і виносять хліб, страви, патефон. Тим часом Швайченко і Олена Семенівна порядкують.

Швайченко (до всіх) — Дорогі гості, запрошую до столу. Вже всі потрібнаємо. Такий же день сьогодні! Свято яке!

Олена Семенівна (до бабусі) — Ви, мамо, сідайте тут. (Допомагає сісти за столом). А ти, Гнате, сядеш осьдечки.

Підходять: Іван Федорович, Микола, Роман.

Швайченко — Прошу, прошу... Чим багаті, тим і раді... Як вдома... Сидіть...

Іван Федорович (задивляється на Настусю. Вона теж, як і мати, йому платті). Спасибі, спасибі! (З необачності перекидає стілець і сам падає через нього). Ото, пробачте...

Всі сміються.

Микола (жартома) — Певна прикмета, Іване Федоровичу...

Роман (задоволений з конфузу бригадира) — Щось не везе Івану Фе-

Іван Федорович (глянувши на Романа) — Чи тобі ще повезе...

Олена Семенівна (намагаючись бути люб'язною до всіх) — Сідайте, дорогі гості! Е, що там — буває всього! Раз не повезе, вдруге, а ко-... Повезе... А ми вже відсвяткуємо сьогодні разом і переджнив'я...

Швайченко (підморгнувши Івану Федоровичу) — А може ще й інше що...

Іван Федорович — Ху! Така жарота... Припарює... (Набій) — Ого, гарячу!..

Микола (глузливо) — Гроза, певно, буде, Іване Федоровичу!..

Іван Федорович — Нічого. Нас промине...

Христина стоять вже трохи осторонь, перешіптуються, посміхаються.

Олена Семенівна — А ви, дівчата? Чого ж це? Ніби посватані?..

Христя. Сідайте...

Настуся, Христя — Та ми сядемо. Не турбуйтеся. Ми тут (Заводять патефон).

Швайченко (до Миколи) — Дорогий наш танкісте, а ти сюди вайся... (Садовить його поруч бабусі. Оглядає всіх). І як воно гарно добре кінчається! Знищили от довгоносика. Тепер аби ще впоратися з вицею за погоди та обмолотитись, тоді вже можна думати, що й хай морі. (До дівчат) — От тільки з вами ще морока... (Підморгнувши до віків) — Ну, то це вже, як кажуть, аби було що вяслах, а воли самі про (Всі сміються з дотепу. Починає грати патефон).

17

З хати виходить Олена Семенівна. В руках бутель червоного вина. І Швайченкові. Настуся і Христина припиняють патефон, сідають біля

Олена Семенівна (до чоловіка) — Наливай, Гнате, та починає поруч нього).

Швайченко (наповнивши чарки, зводиться. Бере свою чарку) новні товариші... (Всі беруть чарки і теж зводяться; бабуся сидить) чу сказати: хай буде все найкраще! Хай хліб добрий родить, кохатіє, життя квітне!.. Дівчата наші, щоб заміж повиходили!.. А всі хай згинуть, як той довгоносик, що ми його знищили... Ну, вип'єм здоров'я нашого червоного командира - танкіста Миколи...

Всі чокаються з Миколою. Випивають. Закусують.

Олена Семенівна — А тепер вже від мене. (Наливає чарку)

Микола (зводиться) — Приємно і радісно почувати себе серед перед ваших достатків. І я хочу сказати: спокійно працюйте, товариші, в госпних ланах, будуйте комунізм, а ми міцно стоятимемо на варті бутків, миру...

Іван Федорович (не стримавшись) — Ура - а! Червоній Армії! Всі — Ура!..

Іван Федорович (тягнеться через стіл до Миколи) — Командир наш червоний! Дай я тебе поцілую! (Цілуються).

Олена Семенівна (до Настусі тихо) — Почастуй, доню, і ти

Настуся (наповнивши чарки) — Дозвольте і мені, молодій коханій, почастувати вас... (Переглянувшись з Христею) — Молодій хазяйці має чарку. Всі беруть чарки). І разом зголоситись перед вами з Миколою... Ми, ідучи сюди, вже розписалися в ЗАГСі...

Загальне оніміння, крім Христі, Настусі та Миколи, що аж думати сміху.

Роман (впускає чару) — В ЗАГСі!.. (Якусь мить стоїть з ротом).

Іван Федорович (тремтить рука з чаркою) — Ото... Настуся кола... Та як же? Ото... (Безпорадно сідає і жадібно випиває) За... за ваше здоров'я...

Микола, Настуся (підводяться) — Дякуємо...

Швайченко, Олена Семенівна — Настусю! Дитино наша ... Як
Микола?..

Микола (уклоняючись) — Ми давно з Настусею кохаємось. Ще як був
випосі — дали одне одному слово ... Просимо ж не гніватись ...

Настуся (теж кланяється). Батьку .. Мамо .. Любіть Миколу ...

Мама. Потім батьки кидаються цілуватись з Настусею та Миколою).

Швайченко, Олена Семенівна — Хороші ви наші ... Пошли вам ...
старі, міркуємо собі, сушимо голови, гадаємо ...

Роман (приходячи в себе) — Так от воно що! Уже в ЗАГСі ... Хри-
стіно, і ти про все знала?..

Христія (сміється) — Ну да ж! А хіба що?

Роман (вагаючись) — Та нічого. Цікаво тільки. (До Олени Семенівни) —
пробачте, тітко Олено. Не сподівався ... (Підгортає ногою скло під стіл).

Олена Семенівна (ніжно). — Хай, хай, Ромасю ... Поприбираємо са-
ме це посуд б'ється на щастя ...

Іван Федорович (оволодівши собою, підводиться; наливає чарки) —
вип'ємо і від мене, бригадира, щоб хліб добре родив, щоб колгосп наш
щоб діти росли ... Ура!..

Вони спорожнюють чарки, а потім, жваво розмовляючи, обідають.

Роман (поставивши випиту чарку, вилазить зза столу) — Спасибі за все.
Вип'ї і додому пора ...

Олена Семенівна — Може б посидів, га?

Роман — Дякую! (До Христі) — А нам з тобою, Христіно, як раз і по-
треба. Може б разом?

Христія (вдаючи байдужу) — Ні, я ще побуду з Настусею та Мико-
лою чого мені поспішати ...

Микола — Справді, Романо, і ти ще б посидів з нами трохи. Так дав-
но ми і вже тікаеш ...

Іван Федорович (втираючи губи) — Йому не переливки.

Роман (глянувши спідлоба на бригадира) — Хто б ще й казав, Іване
Федоровичу, до побачення. (Рвучко пішов).

З вулиці вбігає Тарасик. На руках цуценя.

Тарасик (у піднесенні) — Перегнав, перегнав! (Побачив гостей) —

Швайченко — Ну-ну, іди сюди, наш ударнику ...

Олена Семенівна — Тарасику? Ой, як же ти баришся!.. А На-
стусю б не наша.

Настуся — Мамо! Та я ж не зрікаюся вас ...

Іван Федорович не розуміє. Не рушить з місця. Ні в сих, ні в тих — гладить
цуценя.

Олена Семенівна (до Настусі) — Е, доню, вже як не кажи, а від-
давай від хліба. (Втирає очі кінцем хустки).

Швайченко — Отакої!.. Тут радість, а вона нюнї розпускати ...

Олена Семенівна — Та я з радості... з радості... (Силкується вийти). Я ж її пестила, я ж її доглядала, як ту квітку в саду...

Настуся — Мамо!.. (Горнеться до неї). Микола ж буде жаліти мене. Ми будемо щасливі, будемо разом учитись... До вас у гості приїдемо. Ми щиро любимося. Ми... (Теж витирає рукавом очі).

Іван Федорович (набик) — Почалося родинне щастя... Тепер і зайвий. (Хоче підвестись).

Швайченко (притримуючи за плече) — Е-е! Куди ж це? (Шаркає чарки). Посидьмо! Ще по одній...

Тарасик тим часом підходить до столу, сідає поруч бабусі (з другої сторони від Миколи), спирає цуценя на стіл лапами.

Іван Федорович (звівши догори чарку) — Будьмо ж здорові! Наші молодята живуть щасливо! (Торкається чарок Миколи і Швайченка). Чоловіки випивають. Олена Семенівна кидається до цуценяти й таркається з ним. «Це що за вигадки, Тарасику?» Тарасик забирає цуценя знов на руки. Настуся і Микола стиха розмовляють. А бабуся, що весь час не торкалася чарок, тепер бере чарку.

Бабуся — Отак і ми з покійничком Гаврилом — по щирості, по правді і прожили, хвалити бога, вік у злагоді... (Надпиває чарку).

Настуся, Микола — Обіцяємо, бабусю, і ми в злагоді...

Пауза.

Іван Федорович — Тарасик — молодець. Йому від бригади присуджено... А це хто ж тобі такого вовкодава подарував? (Лоскотує цуценя під вухом).

Тарасик (гордо) — Від голови колгоспу. Вівчарка. Я вихована на службу до прикордонників.

Бабуся — І що тільки з тебе буде, Тарасику?..

Тарасик — Агроном.

Іван Федорович — О, правильно, щоб свої вчені, значить, госпі були... (Зводиться). Ну, тепер годі! Піду... (До Швайченка). Сьогодні день сьогодні... Урочистий...

Швайченко — Не сподівався, Іване Федоровичу... (Розчулючись, обіймає Миколу) — Зятьок ти наш дорогий... (Цілує Миколу в голову, а потім і Івана Федоровича) — Залишилось, Іване Федоровичу, ще вас одружити. І це вже влаштуємо...

Іван Федорович (прощається з жінками) — Да-а! Знаменитий день (Затримує руку Настусі). Ти вже, Настусю, той... не гордий мамин бач... (До Олени Семенівни) — А ви, Олено Семенівно, справді мені молоду. Вірно, треба одружитись... (До чоловіків) — Прошайте вже ввечері всі прямо до клубу: бригада зустріч Миколі влаштує і весілля відсвяткуємо. (Бере свою паличку. Іде наспівуючи):

Чорнявая дівчинонька —
Хата коло мосту,
Ото ж її полюбив
Бригадир колгоспу...

Ізстріч зза рогу від містка повертається Роман. Він уже переодягнений у звичайний ковальський одяг.

Іван Федорович (увірвавши пісню, зупиняється. До Романа) — Що? Вертаєшся? Певно, гарбуза забув?

Роман — Та, — здається, і ви, Іване Федоровичу, з добрим облизнем вернете?..

Іван Федорович (міняючи тон) — Ну - ну ... Чекай, чекай, Романе ... Чи б'єса нам сваритись? (Схоплює Романа за руку) — На, всі мої п'ять! А ввечері приходить до клубу. Ой, і влаштуємо ж червоному командирі, та разом і весілля!.. Може ще й тебе одружимо ...

Роман (розчулено) — Ех, хороша ж ви людина, Іване Федоровичу. (Щипає руку) — Справді, хороша!..

Іван Федорович — Ну - ну, хороша ... Не будемо про це ... Так я йду. (Іде за ріг, виспівуючи):

Ой, він її полюбив,
Та й до неї ходить,
Черевички їй купив,
Ще й до клубу водить!..

Останні слова чути вже за сценою.

20

Ті ж без Івана Федоровича. Роман підходить до ганку.

Швайченко (крім Швайченка) — Романе, куди це ти так принарядився?

Швайченко — Е - е, ви ще не знаєте Романа. До роботи — пошукати

Коваль — золоті руки. Різака он якого мені зробив! Винахід! Ма-

Швайченко — Слаб, Романе, вип'ємо за твое здоров'я.

Роман — Дякую. (Сідає поруч Христі).

Швайченко (наповнивши чарки, подає Миколі і Роману) — Ну, хлопці, та й шабаш ...

Чокаються. Випивають.

Настасія Семенівна (до Романа) — А все ж цікаво, куди ти зі-

Роман — До кузні йду. Пригадалось — жнива на носу. Треба працювати.

Швайченко — Молодець Роман! (Зводиться) — А тепер, Олено Семенівно, вам не пошкодує й відпочити. Ходімо й ви, мамо! (Бере бабусю під

бабуся (закашлявшись) — Еге ж, ходімо ... Охо - хо! І тільки ж при-
чоркну, а воно, бач, і ніг не зведу ... (Шкандибаючи, заходить в хату

Настасія Семенівна (до Настусі) — Не турбуйся, доню. Поприбираю
А ви, може, у садочок пішли б ... (До Тарасика) — Ти ж що будеш

Тарасик (виплазить ізза столу) — Я до хлопців на село. В ліс зби-

раємось по жуки... (Заводить патефон; потім відносить цуценя в хату, жить на вулицю).

Тим часом Олена Семенівна забирає бутель, дещо з посуду, іде в хату в піднесенні промовляючи: «Такий же день! Такий же день! І не думай і не гадала!»

21

На ганку залишаються Настуся, Микола, Христя, Роман. Настуся уриває музику. Складає в коробку пластинки.

Роман (до Христі) — Мабуть, Христіно, і нам пора.

Микола (переглянувшись з Настею) — Я думаю, Романиче, що пора. Справді, одружилися б і ви, — та разом і відсвяткували весілля... Христя (затулюючись рукою) — Ой, Миколо!..

Настуся — І чого б то, Христіно, критись... Таки ж вірно! Адже биш Романа та й він тебе...

Роман (кинувши погляд на Настусю, потім на Христю) — Ні, Христіно, не любить мене. Гордує...

Микола — То тож і видно по ній, що гордує!.. (Сміється). Як виглядає! Так що — може, й по руках?..

Роман (підсовуючись ближче до Христі) — Це вже як Христіно, неї залежить.

Христя — Як?! Від мене?..

Роман — Авжеж! Тільки від тебе...

Христя (хвилюючись) — Не... не знаю... Може глузуєш...

Роман — Христиночко...

Христя — Ой!..

Вагається. Потім рвучно кидається до Романа. Цілуються. Микола й Настуся захоплено аплодують: «Браво! Браво!...»

22

На порозі з'являється бабуся. Її не помічають. У неї в руках вишита сорочка.

Бабуся (зупиняється, хитає головою) — Гай, гай... І що то модна...

Микола (раптом) — О! Бабуся до нас...

Роман і Христя — ніби сп'янілі; розсуваються. Настуся все ще аплодує.

Бабуся (простягаючи сорочку, до Настусі) — Певно забула, Настусю! Адже для Миколи вишивала!..

Настуся — Бабусю!.. (Бере сорочку). Я не забула...

Роман (зводить Христю під руку) — Так прощайте! На все!

Микола — Щасті вам... (Посилає обом поцілунки).

Христя (дуже задоволена, до Миколи) — Ми ще побачимось! Бувайте!..

Роман і Христя проходять через сцену.

Завіса.

В. Тарноградський

***

Не шуми ти, гай діброво,
Листям жовтим не шуми,
Та до кого ж, чорноброва,
Я пригорнуся грудьми?
Ронить гай свій лист — убрання,
Чи ж кохання вже кінець?

Молоде ж мое кохання,
Як із ясних зір вінець!
Ти сердечне це бажання,
Вітре, виконай еси.
Під його віконце зраня
Та привіт мій занеси ...

***

Ще багато ночей в мене ясних та днів,
Струни, звуки мої — хвилі сильної спів,
Ще багато вогню і бажань і краси,
В серці гордо звучать ще життя голоси,
Є чимало пісень, буйних сил і надій
І тепер, як тоді, на зорі молодій,
Та душа ж бо моя і тепер не стара,
Ще я чую — мені умирать не пора,
Є ще в серці в моїм і відвага і сміх,
Ще й красу молоду прославляти не гріх!

***

Під дубовим шатром, на поляні, де мак
Червоніє — цвіте, я повішу гамак,
Хай колишуть мене ясні дні весняні,
Та хай пісня звучить в голубій далені
І щоб дуб гомонів, щоб шуміла трава
Та шептала весна серцю ніжні слова,
Та щоб зоряна ніч цілувала в уста,
Як кохана колись, у юнацькі літа.
Щоб вітрець колихав золотистий ковиль,
Обзивалась ріка тихим рокотом хвиль...
Під зеленим шатром мед-повітря я п'ю,
Співом струни звучать в тихошумнім гаю!

Вінниця, 1939 р.

И. М. Векслер

МІЙ ПЕРШИЙ ВЧИТЕЛЬ

з минулого

Серед широкого степу, на косогорі, розкидані в безладді ленькі халупки, вони полохливо визирають своїми сумними нятями — віконцями. В одній з таких халуп і знайшов собі тулок мій батько. Йому пощастило врятуватися від жорстокої військової повинності Миколи I¹.

Одаль від косогору тяглися розлогі луки до самої річки. Річка прудко мчала свої води і з клекотом вертіла колесо свого млина. По той бік річки було видко великий будинок, з темним дахівкою. Він потопав у буйній зелені високих та могутніх дерев. Це — маєток поміщика пана Дрелі.

Поряд з нашою халупою стояла невелика синагога, у якій часто відбувалися сходи колоністів. Пам'ятаю і той будинок, в якому мешкав реб Аврум «з панського двору» або просто «з двору». Його так величали: реб Аврум «з двору», бо він часто їздив з паном Дрелі в одній кареті, тільки пан Дрелі справді сидів у кареті, а реб Аврум на передку, поряд з паном. В яких саме справах їздив реб Аврум з паном Дрелі, я не знав. Знаю тільки, що мій тато й інші колоністи дивилися на реб Аврума з побожною пошаною та вважали його за людину, що стоїть дуже близько до «високих осіб».

Та й справді, як можна було інакше думати? У двір пана Дрелі нікому з євреїв не вільно було заходити, не діставши на те дозволу від самого пана або його економа. І горе було бейнику євреєві, що бувало забреде до панської садиби, не маючи при собі цих папірців.

— Ти як сюди потрапив? — кидався тоді пан Дрелі на лаху коробейника.

Нещасний єврей шулився. Він догадувався, в чім річ, що в деяких панських садибах на воротах красується напис: «Жидам входити заборонено». Але тут жодного напису, і лаха вдається до різних викрутів:

— Ясновельможний пане, я... щоб вам зручніше... щоб бити приємність вашим домочадцям...

¹ Євреї, що оселялися на вільних, часто - густо непридатних для сільськогосподарського використання землях, звільнялись від військової повинності.

Він ловко скидає з себе свій короб і швидко, скоромовкою продовжує :

— Тут у мене для вас, пане, різні пахощі, одеколони, туалетне мило, шовкові панчохи, носовички... з самої Варшави... Дешево, по своїй ціні продаж, аби тільки торгувати і... продати за вашій ясновельможності...

Пан Дрелі примружує одне око, на зморшкуватому обличчі його грає зневажлива усмішка.

— Ага, щоб нам зробити приємність... Добже... добже... Ага, і для твого вдоволення, щоб знав, як заходити до пана Дрелі, без дозволу...

І він миттю хапає зі столу шмат свинини і добре натирає свої губи переляканого коробейника.

Єврей морщиться, віплювується і обома руками витирає са-ві свої губи та підборіддя.

Ясновельможний пане,— вже не своїм голосом репетує єврей,— я зараз піду, даруйте мені... я... я не знав... я сю мить...

Та й не зараз і не сю мить, бо всіх собак уже спущено за щоглів. Геть звідси!

І довго, бувало, простоїть коробейник десь на кухні або в коридорі, поки хтось з двірських не змилується та не виведе його з панської садиби.

Інна справа з реб Аврумом. Його не тільки всі двірські, всі селяни знали; з економом він вітався за руку, а в кабінеті пана Дрелі йому навіть інколи дозволялося посидіти в присутності

Пан Дрелі каже, будь ласка, ну як після всього цього, можна рівняти реб Аврума до якогось там звичайнісінького єврея?

Реб Аврум — високий, сухий єврей з довгою чорною бородою, а пейзами і блискучими чорними очима — був гордощами в колонії. Він мав посаду шульца¹ в колонії і був незмінний член у синагозі.

Коли заходило свято Пурим, більшість євреїв вважали за свій обов'язок надіслати йому та його дружині, Хає - Рохл, різноманітне пуримське печиво — «шалах - монус». Хає - Рохл з своєю усмішкою одбирала ці подарунки, віддаровуючи удвоє тому, хто щедро винагороджує того, хто приніс: кому коштувало грошей, кому дві, а мені вона якось дала велику, трохи стерту грошову — гривну. Ошалілий з радості, я стрімголов пустився додому. По дорозі впав, розбив тарілку, в яку Хає - Рохл поклала великих «флудн» і золочену рибку. Мою радість заступив

Іншим чином «урочисто», з «тріумфом» шанували реб Аврума в день осінніх єврейських свят — «симхастойро». Надвечір'я цього сходилися колоністи, щоб проводити його, як габ-

¹ Шульц — староста на селі.

² Шульц — староста в синагозі.

байя, до синагоги. Попереду всіх йшли хлопчак з паперових прапорцями, спеціально виготовленими для цього свята; з джанами, на які були настромлені яблука, а на яблуках горіли свічки. Обабіч реб Аврума йшли старші і співали різних жалобних хасидських пісень. Цей похід, що скоріше скидався на похоронну процесію, на довгий час впечатався мені в пам'ять, як високий зразок урочистості та веселості.

Якось, після свята «симхастойро», коли безнастанний дошдавав дітям бавитися на дворі, раптом розчинилися двері нашої хатини і на порозі стала сама Хае - Рохл. Вона тримала за руку свого шестирічного сина Хонона; з ним я був давно знайомий і дуже зрадив йому, як визволителю від нудьги.

— Добридень, Добриш! — звернулася вона до моєї матері. У мене така сила роботи, а мій шибеник заважає мені і не дає спокою. Най він пограється якийсь час з нами. Ареле.

Мати поспішила куточком фартуха витерти мені носа і пішла:

— З великою радістю ... будьте спокійні ... все буде гаразд. Сідайте, прошу ...

— Де там сидіти? Мені так ніколи, я так занята ... Сьогодні у мене перебирають листя капусти. Моя куховарка, Шейна, яка була меламеда реб Хаїма, що оце недавно помер, дуже набридла жінка, але я цієї справи — капустяного листя — цілком довіряю їй не можу. Я переглянула вже перебране нею листя і, на жаль, найшла маленького червячка. Вона, ця Шейна, просто сліпувата; вона може призвести до нещастя — нагодувати і інших «тарфус»¹.

— Сідайте, дорога! — вдруге просила її моя мати, приймаючи для неї дзиглик.

— Дякую, мені, ви ж бачите, дуже ніколи, я на хвилину не могла відмовити собі в насолоді, після розмови на «господарську тему», побазікати ще й на «духовну тему».

Я з Хононом подалися до кухні. Тут ми грали в «цип-цоп-горн»².

А коли Хае - Рохл пішла, ми перейшли в кімнату і тут почали гуляти в інші гри.

Мушу сказати, що під час гри з Хононом, мимохіть моя увага спинялася на його пухких щічках, на новенькому стюмчику та чобітках, і нездорове почуття, що розмежовувало мене від нього, опановувало мене. Це неприємне почуття, що влило вразило, коли Хонон витяг з вузлика кусень білого добряче намазаного маслом і почав з апетитом уминати його. Слина потекла мені з рота, і я попросив у матері поїсти.

¹ Тарфус — недозволена страва.

² Цип-цоп-горн — дигяча гра.

нула мені в руку шмат чорного черствого хліба. Я з люттю
пнув його рукою і жбурнув під стіл. Далі ми грали в коня.
пнув кінь. Хонон вершник. Я плигав, гарцював, бігав підтюп-
п, повернувши голову набік. Раптом я зачепився за щось і впав,
мій вершник, Хонон, з розгону гепнувся і розбив собі носа.
Хонон заголосив. Моя бідна мати зблідла й застогнала. Мерщій
вона і заспокоїла Хонона. Далі взялася за мене. В тому, що
я їй зробив, вона цілком винуватила мене. І, як провинного, тут же
вирала: витягла з віника - деркача лозину і добре відшмагала.
Потоді я зненавидів реб Аврума, його дружину Хає - Рохл
її сина Хонона.

* * *

Мати дуже турбувалася, що в колонії немає вчителя. Вона
вгадувала небіжчика реб Хаїме, як незвичайно набожного
і як найкращого меламеда¹ в «світі».

Головне, діти, що вчилися в нього, дуже боялися його. До-
р було матері пригрозити своєму синкові, що вона поскар-
житиме реб Хаїму, як дитина з переляком клялася, що буде за-
мислювати і гарним хлопцем, аби тільки мати не ходила до
Хаїма скаржитися. Такого жаху набиралися учні протягом
тих років. День смерті реб Хаїма був великим святом для
вихованців, що глибоко ненавиділи його.

Чув, як колоністи, що часто заходили до нас, говорили між

Ог коли б нам роздобути такого меламеда, як реб Хаїме —
було б велике щастя для наших дітей. Треба тільки, щоб
був здоровим, а то, бувало, зайдеш до нього в хедер, а він
сидить обома руками за стіл і кашляє, долівка і стіни в кри-
жових паликах. Гидко дивитися!

Сухоти, — сказав Вельвеле Куций, — це й є найголовніша
хвороба доброго меламеда. Працювати вчительською указкою та
«меламедом» далеко тяжче, ніж плугом або косою. Завтра поїде-
мо з вами, реб Алтер, в Чигирин, ви, що знаєтесь на «малень-
ких ділах», виберете там доброго меламеда, — закінчив він,
повернувшись до мого батька.

Вірно, того ж таки нещасливого дня, коли мати відшма-
гала мене за розбитий ніс Хонона, увечорі, прийшов мій батько
з якимось високим євреєм, років тридцяти п'яти. На
голів'ю його була велика плісова шапка, спід якої видно було
голове. Обличчя у нього було симпатичне, очі замислені, але
якось тільки одне вухо, ліве було на половину відрізане.
Я тоді дивився на це вухо. На лівій скроні виднівся
глибокий шрам, що часом то червонів, то бліднів. Я вже лежав
у ліжку і мені дуже хотілося спати, але коли почув, що цей

¹ Меламед — учитель.

² Хедер — батіжок, карати учнів.

гість, на ім'я реб Іці, є наступник небіжчика реб Хаїме, мій щез і я весь обернувся на слух.

— Слава богу,— сказала мати,— сам бог послав вас сюди, а то наші діти ростуть як лобода, ні до бога, ні до людей, ні так тяжко і боляче за мого «шейгацника»¹,— додала показуючи на мене.— Зрозумійте: хлопцеві вже шостий рік, він ще не починав науки, начебто дітям колоністів то й грамоти не треба... най ростуть «гоями»².

Мій батько усміхнувся і промовив:

— Нічого, реб Іці, ми маємо великого бога, і від солдат викрутились і, наперекір усім ворогам нашим, залишимося євреями. Що ж до твого «шейгацника»,— сказав він, звертаючись до матері,— то ми накинемо удило на його мордочку.

Я скулився під старим пальтом матері, яким був вкритий, намагаючись болючі сліди від лози, подумав: «нехай вудило не лозина з деркача».

Не знаю, як довго ще і про що саме була бесіда. Помітивши, що руки, батько й реб Іці сіли до столу й почали вечеряти. Затишя, яку час від часу порушували звуки щелепів, що різали їжу. Я заснув.

* * *

Другого дня ранком мати мене розбудила раніш ніж чайно, старанно вимила мені руки, обличчя. Сльози котилися їй ще молодому, але нужденному обличчі і вона щось шепотіла без кінця. Потім одягла мене і обернувши шию хустиною, сказала батькові: «готовий»!

Батько розгорнув свій талес³, закутав мене ним і поїхав до хедера. Хедер містився в жіночому відділі синагоги. Коли вийшли з дому, було чути голосне хлипання моєї матері, дивилася через віконце нам услід.

Ранок був темний, дощовий. Рвучкий вітер, не маючи опору, вільно гасав по широкому степу і обсилав нас то дрібними, то грубими краплями дощу. Здалеку доходило журливе шуміння води, що вертіла колесо водяного млина та рев і свист в високих деревах панської садиби.

Швидко йдучи, батько простував стежкою до синагоги. Кілька хвилин з рипом розчинилися двері, і ми опинилися в стріхою «божого дому», в хедері. Реб Іці поспішив назустріч, взяв мене з рук батька і посадовив поряд себе. Десять дітлахів різного віку з галасом кинулись до нас, обійшли колом і з цікавістю розглядали новачка. Батько зняв талес, поклав руки на голову і прошепотів якусь молитву. Звичайна обстановка, гамір дітей, метушливість реб Іці, історія хитання його довгих пейсів та борода забавляли

¹ Шейгацник — збиштовник, пустун.

² Гой — іновірець.

³ Талес — одяг для молитви.

коли батько обернувся, щоб вийти, мені стало моторошно. Різно заплакав і кинувся за ним. Батько спинив і з суворим тоном промовив:

Годі пустувати, час стати людиною. Вчитися треба, так каже бог!

Вийшов.

На моє щастя, в новому товаристві знайшлося троє знайомих дітей, що різними забавами швидко заспокоїли мене. Не минуло й години, як я вже почував себе рівноправним членом єврейського колективу».

Так почався довгий тернистий шлях мого навчання.

На перші ж пів дня, за одним разом, я засвоїв чотири перші букви єврейської абетки: «Алеф, бейс, гимл, далет», за що реб Іцхак ушпилював мене своїми твердими худими пальцями за плече. На першу годину дня всіх дітей пустили на обід з тим, щоб за годину-півтори повернутися знову до хедера. Я поспіхом схопив свій верхній одяг — стару, діряву материну хусту, втамувавши вгорнутися нею, пустився стрімголов додому. Доїждючи до нашої хати і не відкривши ще дверей, я закричав:

Мамо!.. Алеф!.. Бейс... гимл!.. Далет!.. Давай твою товсту книгу «корбан-мінхо»¹ я тобі покажу. Скоріш, давай!

Мати подала книгу і я, без особливих труднощів, знайшов потрібні ці літери.

Мати радість з'явилися на очах у матері. Вона якось особливо усміхнулася, міцно обняла мене, поцілувала і понизпокинула в кишені своєї спідниці, дістала невеличку грудочку цукерки.

На, синку, держи, по обіді поласуєш. Якщо добре вчитися, тато тобі привезе з міста справжню цукерку.

Мати заходила коло обіду. А я тим часом, не утерпівши, вклав цукерку в рот.

На обіді, я вже сам побіг до хедера, де й був до вечора, бо діти залишалися і на вечір.

На цього дня почались регулярні заняття реб Іці з своїми учнями. Навчання тривало всю осінь і зиму.

Враховуючи на те, що вихованці реб Іці вчилися добре, мати батьків була ним не вдоволена.

Що це за меламед, — казали матері, — коли він не карає своїх учнів? От мого сина ще жодного разу не відшмагав.

Мати не раз про це просила. Мені життя нема від мого шкільного життя, діти мусять боятися свого вчителя, мусять тремтіти перед ним, як тремтіли перед небіжчиком реб Хаїмом. А реб Іці з ними, якись там казки розповідає їм, і тільки коли-

коли накричить, а якщо замахнеться своїм канчиком та вдасться так, злегка, про людське око. Хіба це меламед?! Ні!!

А насправді, хоч на столі, біля реб Іці, завжди лежав тра-

¹ Корбан-мінхо — назва молитовника.

диційний канчик, він рідко вдавався до нього. Реб Іці завжди намагався впливати і впливав на нас своїм словом і особистими різними казками, які нас дуже захоплювали. Часто Реб Іці розповідав нам байки та оповідання з єврейської історії. І коли, бувало, хтось завинить у чомусь, його становили в кайдори, щоб він не міг слухати розповіді. Це була найдошкульніша кара для провинця.

Пригадую, як реб Іці якось інсценізував перед нами біблійне оповідання про те, як брати продали Йосипа. Коли він дійшов до моменту визнання Йосипа своїм братам, він сам розчулювався.

— Я Йосип, ваш брат! Чи живий ще наш батько! — прошепчував реб Іці тремтючим голосом.

І на очах його маленьких слухачів з'явилися сльози. Але це були сльози не від образи, не від болю від канчика. Тільки сльозами діти вперше плакали.

Зовсім відмінні були його розповіді про військові подвиги Маковіїв, які він проводив в Хануку — свято на честь цих вигів. Він запалювався, його шрам на скроні багровів, очі горіли, і весь він немов перевтілювався. Він розмахував уявним мечем в руці, персбігав з одного місця на друге, похитувався по левячи, показуючи, як Іуда Маковей, що організував повстанські загони, геть усюди без милосердя нищив ворогів і варів, що вдерлися в Палестину і поневолили єврейський народ.

Ми довгий час марили головними героями цих оповідань. Реванш більшість з нас щиро полюбила реб Іці за його розповіді, якими він час від часу нас частував.

Але Реб Іці був трохи дивний. І його дивацтво впадає в очі. Він ходив не так, як ходили інші євреї. Реб Іці завжди ходив з зведеною головою, розмахував руками і виставляв їх наперед.

— Гляньте — на нашого меламеда, наступника реб Хаїма! — насміхаючись і кепкуючи з реб Іці, говорили колоністи. Він широке, немов якийсь поважний, «подфебель» царської гвардії. Не дарма взиває усіх меламедів дурнями!

Дивним здавалося й те, що реб Іці, завжди жвавий і веселий з дітьми, з старшими був дуже стриманий, скупий на слова, немов боявся зайвим словом розкрити якусь таємницю. Слова йшли йому з уст повільно й чітко, немов він лічив кожну монету, червінці.

Харчувався реб Іці (так було умовлено) в батьківській кімнаті, по черзі: в суботу — майже завжди був за столом.

Перша суботня трапеза в п'ятницю ввечері супроводжувалася завжди урочистими «змірес»¹. Після таких трапез, в домашній мові вечори завжди заходили до нас дехто з приятелів батька коротати час у приємних розмовах за закускою. Цю закуску мати готувала щоп'ятниці.

¹ Змірес — затрапезні суботні пісні.

Одна з таких бесід глибоко впечаталася мені в пам'ять. Надворі лютує хуртовина. Вітер шалено і немилосердно шмає стріхи, гасає неосяжним степом; в одному місці геть чисто сніг, у другому — нагорне величезні кучугури. За рогами, а особливо в димарі, завивання, свист, немов табун вовків мандує з чортами, які, «як відомо», саме в цих місцях водяться.

Основний стрижень розмов — це розповіді про чуда цадиків-потапів останніх століть і особливо про реб Ізраїль Бешта¹ і реб Лейб Сорес.

Ім'я «святого» реб Ізраїля Бешт виголошувалось завжди з великою пошаною, тремтінням та попереднім обмиванням рук. Його ім'я з стародавніх або середньовічних святих не користувалося такою популярністю, як ім'я Бешт. З несказаною вірністю слухали оповідання про його чуда, про його численні перемоги в невідкладних справах єврейства або спасіння різних людей, що потрапили до сатани.

Відомо, — казав батько, — що «святий» Бешт з своїми конячими послідовниками завжди їздив у візку з халабудною, оббитою шкірою шкапою. На погляд, здавалося, що їй і порожнього не потягнути, а возила вона по десять чоловіка і за ніч вбігало сотню верстов — шлях коротився під нею надприродними силами. Незмінний фурман Бешта, Олексій, ніколи не обертався до конячини і спиною до Бешта, а навпаки, обличчям до Бешта, і весь час куняв, а шкапа — знай собі бігла вперед, сама знаючи куди.

Такіх оповідань слухали з особливою увагою і по закінченні кожного з них слухачі з захватом покликували: «Так, так! Ай, ай!» — та потирали руки і почісували спину від задоволення. Цей особливий екстаз викликало таке оповідання:

— Якось, — розповідав різник Хаїм, — «святий» реб Лейб Сорес розповідав про те, що один великий герцог видав наказ вилучити євреїв з його герцогства. Реб Лейб Сорес пробрався несподівано темної ночі до герцогової спочивальні і почав щипати її кінчиками своїх гострих пальців. Бідолаха герцог, не знаючи нікого перед собою, тяжко настрашився, зняв галас, покликав на підмогу, але голос був придушений, ледь-ледь йому чутий, а реб Лейб провадив своє — колов і щипав тіло герцога, примовляючи: це тобі за підписування наказу євреїв, самим богом обраного народу.

— Скакую, зараз же скакую наказ, — з перестрахи ледве виставив герцог, — пожалійте мене, більше ніколи не піддаюся ніяким наказів на шкоду євреям, присягаюсь бути їхнім найкращим другом!

— Присягнись перед твоїм хрестом! — левом загарчав на

¹ Ізраїль Бешт — фундатор численної хасидської секти в Росії, Польщі та Галичині в середині XVIII століття.

нього реб Лейб Сорес, запускаючи йому під самі ребра свої сять списів - пальців.

— При - ся - гаюсь !.. при - ся - гаюсь ! — з останньої вимовив мертво - блідий, зовсім знеможений герцог.

— Ото ж бо й то ! — грізно гукнув «святий» і... ще.

І другого дня сталося все так, як хотів реб Лейб Сорес. Загальний вигук надпориву розлігся в кімнаті, в деяких вилися на очах сльози розчулення та екстазу.

Я з особливим трепотінням серця ловив кожну фразу дання і весь час стояв біля матері. Мати скромно сиділа з однієї сторони чоловіків, у суботньому вбранні. Коли різник Хаїм запалом говорив про те, як невидимкою реб Лейб Сорес виставив герцогові під ребра своїх десять пальців, я з жаху припухнув до матері і, признатися, мені стало жаль герцога.

Лише реб Іці залишався весь час спокійним слухачем, бо тільки половина його лівого вуха зрідка ворушилася, невідомо чи знак чого, чи хвилювання, чи ганьблення розповіді.

Така поведінка, якій сам реб Іці, певно, не надавав ніякого значення, не могла не привернути уваги решти слухачів.

І, одного разу, коли одна з таких чергових розмов кінулася, а реб Іці пішов додому, приятель мого батька сказав:

— А знаєте, мені наш реб Іці не подобається, він ягиди нашого поля. Коли б він був з Литви, то було б ясно, що він прихований «миснагед»¹, але у нього така говірка, як у одного польського єврея, отже, може бути, що він щось знає від «миснагеда». І такий людині ми довіряємо навчання наших дітей.

— А ви помітили, як він молиться, — обізвався другий приятель, — він п'яти хвилин не постоїть на ногах за молитвою, раніш від Зеліга водоноса кінчає її. Це вам не чик реб Хаїме, якого кантор завжди мусів чекати з повторенням у голос молитви, поки він зрушить з місця на знак закінчення молитви.

— Це все пусте, можна сказати, — з усмішкою додав третій, — ви б подивилися, як він пожира очима солдатку Оксану, потім тить і гасить в суботу свічки в синагозі...

І пішло, і пішло...

Мої батьки охнули з остраху. Не багато часу сплило, як виявилось, хто такий реб Іці.

Понад рік тому з'явився в колонії якийсь цибатий чоловік з довгими як два віника вусами, у високих ботфортах і в тужурці. Жив він десь на території маєтків поміщика Давидівської річкою. Він частенько поважно проходив колонією з великою рушницею за спиною та двома великими псами, що йшли мав перед собою на куцому ланцюгу. Ходив він в літній одязі.

¹ Миснагед — супротивник хасидизму, наслідувач Вільгельма Акера, активного ворога вчення Бешта та хасидського руху.

до того лісу було верстов шість. Взимку він повертався ж дорогою, навантажений зайцями, іноді лисицями; восе- великою кількістю диких качок. На весні та влітку його було бачити в фруктовому саду, який він арендував у па- Дрелі та в різних місцях на річці з довгими вудками і ри- нським приладдям. Ні з ким з колоністів він не знайомився. не знав його прізвища. Його поява в колонії розпалювала меть колоністів. Бувало, побачивши його, довго дивляться в слід. За височенний зріст, його прозвали «півтора поляка». мом якимось з ним познайомився реб Аврум з «двору». Це зна- сталося в дому Петрова — економа пана Дрелі. І тому «півтора поляка», що став відомий реб Аврумові як Лядський, іноді й заходив до нього.

Якимось наприкінці березня, коли соняшне проміння лагідно і тепло пригрівало, горобці, мов божевільні цвірінькали та ме- нилися, реб Іці попростував до хати реб Аврума на обід (за надом цю шестиденку він мав харчуватися у реб Аврума). Реб Іці одчинив двері до напівтемних сіней, а в цей саме розчинились двері з кухні, звідки вийшов пан Лядський, реб Аврум люб'язно провожав до самих дверей. Не встиг Аврум щільно причинити двері за Лядським, як почув гутір- яніх. Він став коло дверей і не відходив, дослухався. Реб ступивши до сіней, не встиг ще ступити й кроку, як зустрів- паном Лядським.

Пане Сіделковський?!

О... пане Дзіньковський! Яке щастя! Яка радість вас

Тес... сьогодні, рівно об одинадцятій годині ночі на греблі

Добже, пане!

Міно стиснули один одному руки і розійшлись...

Реб Аврум, що все це чув, оторопів і в великому подиві по- відійти від дверей. Реб Іці ступив до хати весь черво- а уємішкою на скривлених вустах, половинка його лівого і спалася, а шрам на скроні був налитий кров'ю. Він маши- помив руки, прошепотів молитву і сів до столу. Коли він борщу і підносив ложку до рота, рука йому тремтіла, легка здригалися. Реб Аврум зніяковіло мовчав, потім по- рамову на злободенні теми, про клопітні готування до вели- весь час не спускаючи з ока реб Іці. Реб Іці неухажно його, і зробивши кислу мину, нічого не відповідав. По він поспіхом помолвився і зараз же пішов геть.

Того ж дня, ввечері, реб Аврум зайшов до нас, відкликав набік і про щось довго шепотів з ним, шалено вимахую- ранами. Батько надзвичайно знервувався. Це було видно по щитілому обличчі і по блискучих очах. Як я потім дізнав- Аврум розповів батькові, що він бачив і що чув під час Іці з паном Лядським.

— Що це значить ... звідки у реб Іці така чудова поведінка, ну, як у справжнього шляхтича? Що спільного він може мати з паном Лядським ... і для чого тут таємність?

У відповідь на це мій батько міг тільки здвигнути плечима. Далі реб Аврум почав розпитувати батька, що свого часу працював до колонії реб Іці, на посаду вчителя, — де і коли він дізнався про існування реб Іці і чи не знає, звідки він: ані паспорта, будьякого іншого документа йому, як шульцеві, не показували, він і не мав на думці вимагати цього у реб Іці.

Взятися до перевірки: піти на умовлене місце о призначеній годині, подивитись, чи справді відбувається побачення реб Іці з паном Лядським, — на це вони не зважилися. Але дочекавшись одинадцятої години ночі, реб Аврум і батько пішли до коломи, де жив реб Іці. З'ясувалося, що реб Іці нема вдома, дверях висів замок. Повернулись вони назад до себе і вирішили зійтися завтра, щоб обміркувати, чи слід просто звернутися до реб Іці і зажадати в нього пояснень цьому. До того нікому ані слова.

Другого дня батько і реб Аврум зовсім заспокоїлись і почали сміятися з учорашніх турбот і хвилювань.

— Поза всяким сумнівом, — сказав батько, — тут ідеться про змову щодо солдатки Оксани, або якоїсь іншої жінки. Це може звести до купи цих двох зовсім протилежних чоловіків. В колонії вже давно йде чутка про підозрілі відносини між реб Іці та Оксаною. Ця ж Оксана, певно, знайома і з паном Лядським. Добре, що шкільний рік кінчився, реб Іці треба виїхати. Надалі нам наука — суворо дотримуватись стародавніх єврейських звичаїв: на равнів, різників, меламедів тощо ніколи не запрошувати несімейних. Дивно, правда, тільки те, що реб Аврум назвав пана Лядського якимсь іншим прізвиськом, але ж він не вчути.

Реб Аврум деякий час постояв у розмислі.

— Побачимо, що буде далі. А тільки, реб Алтер, я почув, що це не така проста річ, як вам здається, — промовив реб Аврум і пішов.

Весняні свята — великдень наближались. Навчання в школі круто змінилося. Грубі книги зникли, а заступили їх тонкі книжечки «гагади»¹ з різними малюнками та образками, які було в жодній з попередніх книг. Мені батько теж привів новеньку «гагаду», з якою я і вночі не розлучався, і кладе її під голову собі. Це була перша книжка моя, перша крапка на довгій лінії мого духовного життя, лінії, що відзначалася переломними закрутами і прикрими змінами напрямку ...

Незграбні, грубі малюнки моєї першої книжки видавалися мені найвищою досконалістю. Я цілими годинами розглядав і особливо зображення чотирьох синів: «розумного, дурного, ...

¹ Га га да — сказання про вихід євреїв з Єгипту.

та незнайки». Котрий з них розумний, а котрий дурень, коє було сказати і я частенько плував. Та це пусте.

Коли настала весна ми облишили свої звичайні ігри, якими діялись взимку в хедері, як от «цип-цоп-горн», «пташка», і навіть гра в гудзика зійшла з кону. Менше й жалю я за мідним солдацьким гудзиком, що бувало, потреш його штанці або сорочку, він принадно заблещить, притулиш до ки — він приємно гріє ... а у Хонона таких гудзиків аж три.

Майже цілий день ми були надворі, на повітрі під ласкавим шинням сонця; бігали безупину, іржали жеребчиками, мукали кітми, цвірінькали горобцями, а то просто, розкривши роти, плали. Все це робили, немов бажали винагородити себе за зинуку відбули в хедері, де при найменшому гоміні реб Іці кричав: тихше, тихше, і для підсилення свого наказу брав рук канчик.

Сьогоднішній день для нас був особливо радісним: реб Іці висив, що взавтра нас розпустять на великодні канікули.

Повернувши додому, я застав цілковитий розгاردіаш. Ліжка, довгі лави, всі три дзиглики, тапчан і всяке кухонне бара — все було надворі. Мати, вбрана в якийсь старий халат, з якою пов'язкою на голові, була забризкана глиною, метуши- ки кидалася в усі боки. Кімнату нашу чистенько вибілено, до- му вишпарувано й вимазано червоною глиною. В кімнаті, крім мацою, глечика з борщем та бочки з великоднім квасом, що стояла в найпочеснішому кутку, — нічого не було. Мені суворо заборонено ходити до кімнати і підходити до того місця, стоять великодні приготування. І коли я поривався до кім- нати, мати завертала мене і з острахом казала:

— Ти ж увесь пройшов «хомецом»¹ і не дай боже, ненаро- ку торкнешся борщу або маці, що ми тоді робитимемо?..

А мені, як на гріх, дуже кортіло заглянути в кімнату. Ско- чившись з того, що мати на хвилинку зайшла до Хає-Рохл, відділитися з нею своїми усяхами в готуванні до свята, я відчинив двері і тільки переступив поріг, як моя боса загрузла в ще непротряхлу долівку. Я з переляку йойкнув. З кімнати мій окрик покотився луною; про луну, відго- я не мав найменшого поняття. Мені видалося, що хтось торкнув мій оклик. Налякавшись украй, я дременував з кімнати, щоб причинити за собою двері. Мати незабаром вернулась, сказала, що двері до кімнати відчинені, а я сиджу біля хати плачу. Поспитала мене, що сталося. Щиросердно признався, що сьогодні мною злочині і розповів їй про те, що там у кімнаті сидить якийсь хлопець і передражняє.

— Але ти не доторкнувся до борщу і маці? — тривожно запитала мати і пішла перевірити. Переконавшись, що я нічого не признавав, простила мене.

¹ Хомец — квашений хліб.

Батько цілісінький день був на городі за хатою. Він мотав, копав вогкий ґрунт, з силою натискаючи ногою на землю, що виблискував сріблом на сонці, робив грядки, потім на кожну рядні готував різне насіння для посіву; другого дня сіяти ранню городину. Ввечері він швидко умився, пішов на молитву до синагоги і незабаром повернувся. З матір'ю висів надвору всі речі до великих сіней, де й полягали спати.

— Най вже завтра перейдемо до кімнати, вона ще не втряхла, — сказала мати.

Вона й гадки не мала, що наступний день принесе таку сподіванку і разючу новину, яка приголомшить усю колонію.

Це було в той час, коли гуркіт царських гармат та тріск мав рушниць, що нищили польських повстанців, уже вщухав на території царства польського, але їх відгомін ще лунав в різних кутках України. Відразу ж, після нечувано жорстокого придушення польського повстання, після розстрілу десятків тисяч повстанців царським військом, були створені численні комітети конфіскації майна не тільки тих, хто брав непосредну участь у повстанні, але й тих, хто допомагав їм. Для виловлення тих, що брали активну участь у повстанні, але потім поховалися, були створені окремі таємні комітети. Ці комітети мали свої пальця по всій Росії, а надто на Україні.

При кожній волості, при кожному більшому маєтку польського походження, були таємні агенти, що висліджували свої жертви. До таких таємних агентів належав Петров, був за економа у пана Дрелі.

Петров ще раніш запримітив Лядського в одному селі Лядського повіту. Там Лядський арендував у одного діда великий фруктовий сад, врожай якого він тут таки на місці продавав різним перекупникам. Але тоді Петров не звернув на нього уваги. А цього року, коли пан Лядський заарендував великий сад у самого Петрова в володіннях пана Дрелі та оселився в будинку одної старушенції подільки, Петров почав пильно виважувати пана Лядського.

Йому здалося непевним життя пана Лядського, він ходив один, в ділових розмовах був серйозний і скутий, ні з ким з навколишніх дідичів не водився і не хотів мати ніякої справи з родиною пана Дрелі.

— Пане Лядський, — якось звернувся до нього Петров, — той платив черговий внесок за аренду саду, — прошу вас прийти до нас на вечір з картами, пуншем, танцями. Приходьте одмінно приходьте, будуть гарненькі дами...

— Дякую вам, пане Петров, — відповів пан Лядський, — бачте, вже свою молодість змарнував, досить з мене.

— А ви здалеку будете?.. — ласкаво й немов би спитав Петров, обережно закидаючи вудку.

— Та не зблизька... А втім, хіба не все одно? До чого мені, пане Петров...

Він рвучко встав і вийшов.

Той ж ночі, коли ми спокійно спали в сінях, реб Іці сидів у Лядського за шклянкою чаю. Вони ділилися своїми спогадами і тими скупими вістками, що мали з Польщі.

Гострі мечі Муравйова¹ продовжують косити голови нашо братів-повстанців. Цей царський опрічник організував цілі підрозділи шпиків, що як мисливські пси висліджують і виказують винних до повстання. Рідко кому щастить урятуватися. Тільки з вами щасливі. Нам уже нічого боятися за свою шкуру. Скавав Лядський, погладивши правий вус лівою рукою. Реб Іці сидів з похиленою головою.

Ех, пане Дзінковський, не тішить мене життя моє на волю. Моя сім'я, старий батько, три брати,— всі вони ув'язнені в краківській фортеці, і якщо вони не викажуть мене, не живуть, де я, то смерть їм. Такої долі зазнало багато євреїв, і я в тому числі і равин Беруш Майзельс². З родинами поляків цей польський сатрап не так жорстоко розправляється. Кожен день життя на волі важким каменем лягає мені на душу. Не мислю, пане Дзінковський, таке життя, тим більше, що воно безцільне.

Ні, пане Сіделковський, не безцільне. В Австрії утворюють нове ядро повстанців. Я будемо будь доберусь туди і буду з вами радий і щасливий знову разом з вами працювати... В цей час зачулося голосне гавкання собаки Лядського і відшуміло того — стукіт у надвірні двері. Лядський і реб Іці в кімнаті та тривозі переглянулися. Через хвилину надвірні двері відчинили і з кухні долинув тупіт важких кроків. Лядський поплотався, зірвався на рівні ноги, але скоро опанував себе, сів за стіл до рота чашку з холодним чаєм. Шрам на скроні реб Іці мався кров'ю. В цей час до кімнати ввалився Чигиринський полковник з трьома поліцаями в супроводі економа Петрова. Всі були озброєні до зубів.

Ваше прізвище? — звернувся ісправник до Лядського.

Моє прізвище Лядський, Карл Адамович. І на ствердження слів він дістав паспорт і подав його ісправникові.

А давно ви перестали бути Дзінковським і обернулися Лядським? — в'їдливо спитав ісправник.

Петров витяг з кишені фотографічну карточку, на якій був напис з підписом Дзінковський.

Це фотографія вашої персони чи Лядського? Підпис ваш?

Петров витяг з кишені фотографічну карточку, на якій був напис з підписом Дзінковський. Він признався, що це Лядський, колишній командир одного великого повстання, і що після того, як його загін був оточений

¹ Муравйов — приборкувач польського повстання 1863 року.

² Беруш Майзельс — краківський рабин. Обстоював рівноправність євреїв у Польщі.

царським військом і розбитий, йому пощастило втекти і сховатися.

— За волю своєї батьківщини я завжди готовий принести смерть. Моя кров не червоніша від крові десятків тисяч моїх братів по зброї,— закінчив він, піднявши голову і погладивши правий вус лівою рукою.

Тим часом реб Іці стояв, переступаючи з ноги на ногу. Його спотворене вухо тремтіло, шрам на скроні багровів, в очах блискіла рішучість. Він зрозумів, що потрапив в таке становище, з якого сухим йому не вибратися.

— А що тут у вас робить цей жид, хто він такий? — кричав ісправник, показуючи на реб Іці.

— Хай сам скаже,— відповів Дзінковський, не дивлячись на реб Іці.

Погляди всіх були звернені на реб Іці. Поліціянти обступили його.

— Я,— по - польському мовив реб Іці,— поляк Мойсеевого закону¹ Яков Абрамович Сіделковський з міста Кракова. Я вступив під команду пана Дзінковського, начальником невеликого загону, що складався з 375 євреїв та 50 поляків. Під час останнього бою з царським військом мене тяжко поранено в голову, ось знаки мого поранення,— показав він на глибокий шрам на скроні та ліве вухо.— Мій загін також розбито, але мені пощастило врятуватися. Коли рана моя загоїлася, я змінив свій зовнішній вигляд, подався геть у глиб України і почав учителем. Три дні тому я зустрівся випадково тут з паном Дзінковським. Ми, поляки Мойсеевого закону, не поступаємось у вірності нашій Польщі полякам - християнам і теж завжди готові офірувати своїм життям за визволення її спід царського ярма. Закінчив реб Іці і плюхнув на стілець.

Іх обох відразу закували в кайдани і відвели до «холодильника» при якій настановили посилену охорону.

Настав ранок похмурий і непривітний. Густий туман висів над усю околицю, не видно ані садиби пана Дрелі з її височини, ані дерев, ані річки з водяним млином, ані птаха; не чути нічого крім щебетання, навіть кури на чолі з гордовитим півнем сиділи на своїх сідалах, і не хотіли виходити на недавні панські городи поласувати червяками.

Благословлялося на день. У хаті ще було напівтемно. Пані й мати перенесли всі «меблі» з сіней до кімнати і кухні, а вночі з хлібом та двох дзигликів, що залишились у снігах, провели останній день навчання. Я поспішив до хедера. Тут я знайшов багатьох своїх товаришів, але, на диво для нас,

¹ В Польщі, як і в інших європейських країнах, існувала тоді група людей, що зреклася своєї приналежності до єврейської нації, і називалися французами, німцями, поляками і т. д., але були Мойсеевого закону. Для того була декларация „великого сінєдріона“, скликаного паном І 1807 року в Парижі.

Іці не було. У чоловічому відділі синагоги тривала молитва. Ми всі юрбою вкотилися туди. Ще не було закінчено молитви, як раптом несподівано з'явився задиханий Елі — «оповісник». Він зійшов на трибуну посеред залу, кулаєм гримнув по залу і заволав :

З наказу його високоблагородія пана ісправника, що тепер перебуває в нас, призначаються надзвичайні збори на 10 - ту годину ранку !

Вийшовши з трибуни, він одному - другому прошепотів на вухо, що сьогодні вночі реб Іці з «цибатим» поляком заарештовані як бунтівники. Блискавкою ця вістка облетіла всіх присутніх і навіть нас, малят.

Як ?..

Що це значить ?..

Не може бути ?..

Всі остовпівши, стояли з напівроззявленими ротами та широкими розплющеними счима.

За кілька хвилин прийшов реб Аврум. Увесь зкуйовджений. На обличчя йому немов олив'яна хмара лягла. Він розпорядився негайно надіслати гінців по всій колонії з наказом неодмінно бути всім на збори.

Нас, малюків, негайно вигнали геть. Але ми, користуючись з відсутності старших, перейшли до жіночого відділу, звідки нам було усе видно й чути. За годину синагога була повна - повнісінька. Точно о 10 - й годині зачувся лункий тупіт коней і дзвеніття дзвоника : розлога тачанка, запряжена цугом, підкотила до входу в синагогу. За хвилину ісправник в супроводі помічників, Петрова та пана Дрелі увійшли до синагоги. Тихий дріж пройшов усіх, що зібралися і навіть ми, діти, притамували пошепки. Туман надворі щез, і сонце якимось лячно заглянуло крізь темне скло до синагоги. Ісправник у кашкеті з червоним окільцем, великими сивими бакенбардами з острогами та при шаблі, молодечі скочив на трибуну і, звертаючись до народу, грізно промовив :

Так ось для чого вам синагога, не для молитов вашому приватному богові, а для приховання бунтівників супроти нашої імператора ! Де ваш староста ?

Реб Аврум, увесь тремтючи, виступив наперед.

Розкажіть, — люто кинув ісправник, — як до вас потрапив «цибатим» — цей негідник, злочинець Сіделковський ?

Реб Аврум, вказавши на мого батька, промовив :

Це він ... його привіз сюди ... хай скаже ...

Батько, весь червоний, наблизився і, як міг, розповів, що він випадково півроку тому, на прохання колоністів, поїхав до Чигирини запросити вчителя для дітей. В Чигирині його познайомили з трьома учителями, що їдуть на кондиції на села. Він обрав одного з них, що цей був найстарший і, як йому здалося, набож-

Ісправник слухав його, примруживши одне око, і щось записував до своєї записної книжки, а потім обернувся, дзенькнувши острогами і зійшов з трибуни. Він попростував разом з подільцями до жіночого відділу, де завжди знаходився реб Іці. Завжди тут ретельний трус, прихопив з собою скриньку з речами реб Іці, вийшов, сів на тачанку і покотив назад до пана Дрелі.

Десь так через місяць став відомий вирок у цій справі: реб Іці і Дзінковського судив військово-польовий суд у Києві. Обидва вони були покарані на горло; синагога, з наказу Ісправника була закрита і запечатана; реб Аврума позбавили права посідати громадські посади; батька мого виключили з числа колоністів, а Петров, крім гонорару, дістав за пильність медаль.

Мої батьки переїхали в містечко Богуслав на Київщині, де, де мій батько народився.

В день нашого від'їзду зібралися провозжати нас майже всі колоністи; всі покинули роботу, біля нашої хати утворився величезний натовп, що поділявся на дві частини — чоловіків і жінок. Громадськість була цілком на боці батька, що безвинно терпів, виконуючи обов'язки, покладені на нього громадою. Ця хату громада купила під хедер. Для перевезення нас до Богуслава утворився «трест» з трьох чоловіків: один дав свій шап, другий — свій широкий віз, а третій — свій труд і час.

Небо було чисте і ясне. Повітря виповнене пахощами свіжих квітів. На дворі стояв гамір, всі говорили голосно і одночасно, кожен хотів висловити своє обурення або співчуття. Раптом хтось крикнув:

— Ламедвовник¹ іде!

Всі, як один, немов на помах чародійної палички, припинили свою роботу і звернули свої погляди в той бік, звідки повільно надходила сивий запорошений дід з довгою герлигою в руці. Це був батько моєї матері, рабі Іцхок з села Суботова.

Рабі Іцхок, за тодішнім поняттям, був дивною людиною. Як жив він, давно вже викликало різні розмови серед євреїв темної маси. Він чудово знав талмуд, мав незвичайну пам'ять, колишні рабини частенько вдавалися до нього по консультації в різних важких релігійних питаннях. Але сам рабі Іцхок ніколи не відмовлявся прийняти почесну посаду рабина, він кохав фізичний праці. На «виправдання» себе він наводив відоме речення з «Повчання батьків»: «Якщо житимеш трудом рук твоїх, блажен ти будеш, і добре тобі буде (блажен на цьому світі і добре тобі буде на тому світі)». «Люби ремісництво і ненавиди рабинство»... Але навколишнє життя впливало на масу євреїв, аніж речення святого письма, і рабі Іцхок волів краще працювати.

¹ Ламед, вав (назва двох літер єврейської абетки) — значить кабалістикою, в кожному поколінні мусить бути 36 таємних праведників, без яких грішний світ завалився б.

найшим мірошником у суботівського поміщика, аніж бути сином, і це для всіх було загадкою.

І поволі склалася про нього легенда, що він належить до чесних праведників — «ламед - вовників», на яких держиться світ. Батько і всі чоловіки рушили назустріч рабі Іцхок, всі по черзі ручкалися з ним «шалом»! Він повільно підійшов до хати на поставленого йому стільця. Мати, схвильована, взяла його за руку, підвела до нього і він посадив мене собі на коліна. Чоловіки стояли мовчки, а жінки, що стояли окремо геть далі, щось шепотіли між собою. В цей час підбіг Хонон і похопившись спинився на значній відстані від мене.

Так, в цю мить я помстився йому і за його білий хліб з маслом, і за його солдатські гудзики, і за покарання мене лозиною меркача. Йому було дуже прикро: адже рабі Іцхок не його дідусь, а мій, не він сидить у нього на колінах, а я, не він переїздить до «великого міста», де, кажуть, «хата на хаті» стоїть, а я...

Скоро підкотила до хати підвода, запряжена двома шкапами. Мені було злагоджено до від'їзду. Дідусь підвівся і проказав на прощання відповідне слово. Він наводив десятки цитат з різних книг і доводив, що все те, що діється навколо, немов би по-іншому, веде до добра, якого ми, короткозорі смертні, не можемо передбачити.

Громада побожно слухала слова. Закінчивши, дідусь підніс мене і поставив на стільця, поклав свої мозоляні руки мені на плечі і вголос промовив коротке благословення.

Почалося прощання. Кожен підходив до батька зі словами: «Алтер, добра вам путь», тиснув руку і цілувався. В жіночій «штабі», де відбувалося теж саме, знявся плач, що перекликався у рев. Найбільше старалася Хає - Рохл, вона заводила, готувала і довго-довго тримала матір в обіймах.

Мені стало моторошно; дуже жалко було розлучатися з шишами, буйнозеленими луками, щедрими на пахучі квіти, з рекою води біля водяного млина, з високими деревами панської садиби, з якої в цей час таємничо долиняло «ку-ку»... з малярами в халупах колонії і... з Хононом, з ним я попрощався, дорослий: потис йому руку. Поцілував і простив йому всі мої «прогріхи» проти мене...

Мама сіла зі мною на підводу, жінки, схлипуючи і голосно плачучись, почали розходитись, а чоловіки ішли за підводою, яку повільно тягли дві конячини. Край колонії, біля застави під'їзду опинилася, вдруге відбулося прощання і чоловіки вернулися назад. Ми рушили далі, в Богуслав, велике місто, де кажуть, що Іцхок на будинку стоїть.

Переклав Михайло Івашура.

Федеріко Гарсія Льорка

РОМАНСЕРО ПРО ІСПАНСЬКУ ЦИВІЛЬНУ ГВАРДІЮ

Як один, в них чорні коні,
Аж копита в коней чорні.
На плащах лисніють плями
Від чорнила та від воску.
Зроблений з свинцю їх череп,
Через те вони й не плачуть.
З чорною, мов лак, душею
Серед ночі сунуть шляхом.
І як тільки де проїдуть
Їхні постаті горбаті,
Падає мовчанки гума
Й сіється пісок страхіття.
Всі дороги їм відкриті.
В головах снуються мрії,
Як вони десь і на когось
Націлятимуть пістолі.

О, циганів славне місто,
З прапорами — де не глянеш!
Світить місяць, на балконах
Гарбузи й черешні сушать.
О, циганів славне місто,
Хто тебе забути може?
Пофарбоване ти в мускус,
Башти в тебе із кориці.
Як над містом ніч лягала —
Ніч, коли немає ночі —
В кузнях порались цигани,
Куючи сонця та стріли.
Покалічена коняка
Тикалась у кожні двері,
І співали чулі півні
В Хересі де ля Фронтера.
Вітер бачить дивні речі,
Та придушує свій подив.

Бачить їх і ніч срібляста,
Ніч, коли немає ночі.
Сан Хосе й Марія - діва
Загубили кастаньети
І тепер циган шукають:
Чи не в них знайдуть пропало.
Алькальдесою здається
Діва, вдягнена в убрання
З одива на шоколаді
Та в намистечка з мигдалин.
Сан Хосе в плащі шовковім
Простягає довгі руки.
Ззаду йде ще Педро Домек,
Поруч з ним — три перські прикраси.
Місяць угорі замріявся,
Наче бусол в надпоріві,
На пласких дахах будинків —
Сила ліхтарів і стягів.
Дивлячись з вітрин, ридають
Дві безклубі танцівниці.
Тінь, вода, вода і сутінь
В Хересі де ля Фронтера.
О, циганів славне місто
З прапорами, де не глянеш,
Зараз же гаси все світло,
Бо „вельмидостойна“ близько,
О, циганів славне місто,
Хто тебе забути може?
Хоч стоїш ти не при морі
Й проділів немає в тебе.

В кожнім ряді їх по двоє, —
Вершники простують в місто,
В патронташах добре чути
Шамотню суху безсмерток.

в ряді їх по двоє.
нічний подвійний подзвін,
булося б у небі
зір остроги бачить.

брам набудували,
нічого не боялись.
і брами, для грабунку,
рок в'їхало гвардійців.
годинники спинились
ав коньяк пляшковий —
не викликає підозри —
він давно прокиснув.
ом з флюгерів зірвався
ган протяглих зойків.
ган січуть шаблями
ментами толочать.
віт-за-оці тікають
уїні старі циганки,
нуци послулих коней
бушечки з грошима.
у вулицями вгору
шники в плащах зловісних.
у них вирують вихри
страшних шабельних вдарів.
Беленській аркади
бігалися цигани.
Хосе, сам весь у ранах,
рину жінку споряджає.

Гострі постріли уперто
Цілу ніч лунають в місті;
Слину зоряну, як ліки,
Подає дівворі діва.
А гвардійці їдуть далі,
Залишаючи позаду,
Згарища, де дотлівають
Чистії юнацькі мрії.
На порозі, в себе дома,
Стогне Роза де Камборьос:
Їй відтяли щойно перса
І поклали їх на блюдо.
Подруги її тікають,—
Мчать слідом косиці їхні.
А в повітрі рвуться рози
Із порохового диму.
Лиш коли дахи всі чисто
На землі уже лежали
Ранок втис, нарешті, плечі
Поміж камінні будинки.

О, циганів славне місто!
Крізь тунель важкої тиші
Виїздять гвардійці з тебе,
А кругом вогонь бушує.
О, циганів славне місто,
Хто тебе забути може?
А забув хто — хай уявить
В суміші пісок і місяць.

З іспанської переклав
Микола Іванов

ФЕДЕРІКО ГАРСІА ЛЬОРКА

Між 10-м і 15 серпня минуло чотири роки з дня розстрілу найвищого і найоригінальнішого поета сучасної Іспанії — Федеріко Гарсія Льюїда. Людина високої, різнобічної культури, Льюїда з дитинства (народився в 1898) захоплювався мистецтвом мало не у всіх його галузях і спочатку більшу схильність виявляв до малярства, віддаючи перевагу сюрреалізму. Взятий на військову службу, він 21-річним юнаком потрапив у частину, відбував тоді військову повинність визнаний глава сюрреалізму в Іспанії Сальвадор Далі. Дружба з цим маляром, причетним і до літератури, відіграла чималу роль у розвиткові творчості Льюїди. Вислухавши театральну постановку Льюїди «Мар'яна де Пінеда», присвячену пам'яті цієї національної героїні, Далі відчув у своєму приятелі справжнього поета. Зв'язки Далі в мистецтві й літературних колах дозволили йому зацікавити новим драматургом славетну іспанську театральну труппу Маргариту Шіргу (Хічди), яка домоглась негайної постанови п'єси «Мар'яна де Пінеда» Далі. «Мар'яна де Пінеда» мала виключний успіх, що його Льюїда поділив з виконавицею головної ролі. Ії, актрисі, впливові завдячує він на іспанській сцені дальших своїх творів: «Криваве весілля» (1931 р.), «Пісня» (1934 р.) і «Донья Росіта або мова квітів» (1935 р.), що були прийняті з ентузіазмом масовим глядачем. П'єси ці своєю реалістичністю викликали обурення фешенебельної публіки і реакційної частини іспанського театру, критики. Цікаво, що «Криваве весілля» вперше було поставлене в Парижі у французькому перекладі самого автора, і тільки після цього п'єси закордоном одкрив їй двері іспанського театру.

Але драматичні твори — лише одна частина поетичного доробку Льюїди. Уродженець Андалусії, син циганки, він змалку кохався в циганських танцях і, будучи прекрасним піаністом, годинами імпровізував свої твори на серо, акомпануючи собі на роялі.

Крім романсеро після нього залишилось багато інших віршів, що були справжніми народними піснями, які лунали по всьому фронту республіканських армій, переписувались і заучувались на пам'ять населенням Іспанії. Льюїда мало турбувався про друкування своїх поезій, і багато з них його життя, існували тільки в рукописах. Приятелі поета розповідають, що під час своєї тріумфальної подорожі до Америки в 1932-33 рр. Льюїда привіз сотні віршів, значна частина яких, очевидно, загинула назавжди, коли в його домі, що там він писав «Поет у Нью-Йорку» і ще два якісь поетичні твори, але жоден з них не був виданий. Цілком можливо, що фалангісти, знищуючи Льюїду, знищили його рукописи.

Льюїда брав участь у багатьох прогресивних органах преси, і неавторитарно, що в перші ж дні військового заколоту 36 року ненавидний фалангістський автор «Романсеро про іспанську цивільну гвардію» загинув від руки цієї гвардійців, разом з кількома іншими членами своєї родини. Чутки про це Льюїда швидко набули розголосу, і англійські прогресивні письменники і журналісти звернулись до коменданта Гранади, просячи повідомити їх, в чию провину поета. Комендант відповів, що він не знає нічого з цього запитання, а Льюїду тимчасом розстріляли.

Поданий тут переклад згаданого «Романсеро» з великою силою вира-

Один з епізодів діяльності охоронців іспанської державності, зліквідована на короткий час і на обмеженій території Іспанії урядом народного народу. Іспанська цивільна гвардія являє собою один з пережитків феодальних часів. Це — півполіційна-піввійськова організація, що при своєму утворенні мала на меті підтримувати порядок на шляхах, де тоді грабували майже кожного, часто й неможливого, подорожнього. Згодом функції цивільної гвардії стали зовсім іншими. По кілька гвардійців жили в усякому селі та містечку, багато їх стояли в містах. Завданням цивільної гвардії стало допомагати урядовцям та багатіям приборкувати непокірних. З'єднуючись у загони більшої чисельності, в лакованих триріжних капелюхах, в плащах, на конях на спеціальні прилади — що надавало їм вигляду горбунів — їздили по селищах, то на запрошення урядовців дати десь лад, то з власної ініціативи — підживитися коштом населення. Коли взяти на увагу, що в багатьох випадках і для багатьох цивільна гвардія була, власне, і останньою інстанцією, то стане зрозумілою жаклива роль, яку вона відіграла в побуті Іспанії, особливо невеликих селищ.

Для кращого розуміння цього романсеро не зайвими будуть ще декілька речей. Цигани живуть в Іспанії переважно в Андалусії. Багато їх коней, купуючи та перепродаючи коней і іншу худобу. Є там чимало й осілих циганів, які ковалюють, а їхні жінки плетуть різні — часто художні — вироби. Якщо трудящий люд Іспанії взагалі терпів від гвардійців, то становище циганів було ще гірше. Їх просто катували, грабували, а то й убивали, не кажучи про скарги, безкарно. В своєму «Романсеро» Льюрка й описує такий насправді опис цей не перебільшений. Херес де ля Фронтера — андалуське місто, де мешкає багато циганів. Воно ж — осередок виноробства, королем якого є Педро Домек, один з найзаможніших людей в Іспанії. Алькальд, з дружиною якого Льюрка порівнює діву Марію — щось на кшталт мера у Франції; алькальд — більш повновладний. «Вельмидостойна» (benemérita) офіційний титул цивільної гвардії. Роза де Камборьос — типове в Іспанії прізвисько циганки, тільки іспанці, у яких нема звичаю з, вимовляють його Роза. Подаю в романсі Роза, щоб зберегти гру словами оригінала (рози з порохового диму). Нарешті вважаю за потрібне додати кілька слів про розмір перекладу. Романси романсеро написані так, щоб у кожному рядку їх було по 8 складів, але в певних випадках припустимі й 7 і 9 складів. Треба знати також, що при читанні, крайні голосні двох сусідніх слів, так само як і дві сусідні голосні всередині слова, можуть зливатися в дифтонг. Наголос у такому рядку завжди декламують без аккомпанімента, зберігається природний, і тому повільніший ритмічний в романсеро гіді шукати. Непризвичаєне вухо в прочитанні так романсеро не почує музики, і весь ефект, який справляє воно на слухача, пропаде. Але коли романсеро співають під гітару або — як робив це Льюрка — під рояль, тоді природний наголос підпорядковується музичному ритму. Рим в романсеро майже ніколи не буває. Їх заміняє асонанс парних слів. Вважаючи на те, що асонанси в їх оригінальному звучанні не доходять до слуху, вихованого на повноголосій римі, і орієнтуючись на декламацію, а не на музику, я переклав «Романсеро» найчастіш подибуваним у ньому хором і білим віршем. Це дало змогу точніше віддати зміст та образи незрівнянної в своїй мальовничості Федеріко Гарсія Льюрки.

Микола Іванов.

Іван Канівець

ДУМА ПРО КОЗАКА ІВАНА БОГУНА

I

Ой, не соколи злітають
Вдень і спозарана,
То Іван Богун збирає
Військо проти пана.
Йдуть до нього городяни,
Змучені панами,
Наймити ідуть, селяни
З косами й серпами.
Білий кінь, як вітер, грає,
Дзвонить вудилами —
То сам Богун виїжджає
Та перед бійцями.
Дужі груди, зір орлиний,
Одіж на нім проста;
Стан козачий, тополиний,
І шаблюка гостра.
Та, якою він громами
Сіяв жару ляхам
І шоломи з головами
Їм навпіл панахав ...
... Ніч. Намети снігу сиві
В полі, як попруги;
Ідуть вершники сміливі
Через ліс до Буга.
Скрізь — ні шерхне, тільки чути
Цокіт об мерзлоту,

З неба місяць, сяйні зорі
Серебрятъ кінноту.
Раптом стали, обдивились,
З коней позлізали —
І сокирами щосили
Об лід закресали.
Лускотять, скресають тонко
Крижини розбиті;
Зашерхають ополонки,
Соломою вкриті.
Знов на коні, котрі в балці
В схованці стояли,
І до табору пілявців
Через діл помчали ...
Постріл! Другий! Тріск і гамір
Шляхта пробудилась
І услід за козаками
Навпростець пустилась ...
Довго будуть їм у згадку
Дні морозні, хуга,
Як водою захлинались
Крижаною з Буга,
Як опечені тікали
З Берестечка вранці,
Як покинули й жупани
У Княжім Байраці.

II

Обвів зірко Богун хати
Доли та діброви
І до воїнів крилатих
Він отак промовив:
— Сини мої, славні друзі,

Час настав розплати,
Нашу матір Україну
Ходім рятувати!..
Ой, крикнули козачення
До полковника свого

Розіб'ємо враже панство
І в'єть все до одного !
Що дамо їм їсти, пити
І в'є вина хмільні,
Веди, батьку, ляхів бити
І в'єли бойовії !..
Мчать, бушують Жовті води,
Щоби гніву повні,
Вирушають у походи
Полки непоборні.
Вирушають у походи
Ляхів - панків бити.
Застогнало чисте поле
І в'є дзвінким копитом.
І в'є, не сокіл та крилатий
В чорнім пилу в'єється,
І в'є Іван Богун завзято
І в'є ворогами б'єється.
І в'є, не сокіл та польотом
Щому протинає,
І в'є Іван Богун паноту,
І в'є снопи складає.

Загуло скрізь, заревіло,
Як море в негоду,
Пада шляхта мертвим тілом
Головою в воду.
Вкрилась неба синь імлюю
Дим летить клубками,
Тіка шляхта з поля бою
Лісами, ярами ...
В тихий вечір, прохолоду,
Під місяць червоний,
Поверталися з походу
Козацькі загони.
Поверталися з походу,
Дружньої співали,
Зморених в походах дальніх
Коней напували.
І лилась пісня плином
Низом та горою,
Про велику Україну,
Про її героїв !

Харків, 1939 р.